Justina MINELGAITĖ

Tarpukario Kauno bohemos ypatumai

Spartus tarpukario (1919–1940 m.) Kauno suklestėjimas ir jo, kaip buvusio Rusijos imperijos pasienio miesto, išaugimas į šalies sostinę – fenomenalus reiškinys, atspindintis šio miesto svarbą visos Lietuvos istorijai ir kultūrai.[1] Fenomenu Kaune galėtume vadinti ir menininkų bohemą, kuri telkėsi kavinėse, restoranuose ir kitose miesto erdvėse.[2] Tyrinėtojas Algirdas Gaižutis *Meno sociologijoje* teigia: „Menininkas – tegu ir būdamas tikras bohemos vaikis ar elitinių idėjų šauklys – kuria anaiptol neišgrynintoje erdvėje“[3]. Sociologijos, menotyros, istorijos ir kitiems mokslams įvairiais aspektais svarbi ne tik grynoji kūrinio analizė, bet ir ši menininkų erdvė, meno kūrinio sukūrimo aplinkybės, menininkų asmenybės, jų gyvenamoji aplinka bei įvairūs kiti veiksniai, galėję turėti įtakos meno kūrinio atsiradimui ir pobūdžiui. Vis dėlto dėl išsamių mokslinių tyrimų stokos šiandien gyvuoja įvairūs su bohema susiję stereotipiniai įvaizdžiai. Bohemos kategorijai dažnai suteikiamas neigiamas atspalvis, siejant ją su psichotropinių medžiagų vartojimu, amoralumo reiškiniais ar nekrikščioniškų vertybių propagavimu.[4] Be to, kartais apskritai abejojama, ar bohema Lietuvoje egzistavo,

[1] Plačiau apie tarpukario Kauno unikalumą žr.: J. Kančienė, Laikinosios sostinės fenomenas, *Kauno diena*, 2007, vasario 17 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.kamane.lt/layout/set/print/Spaudos-atgarsiai/2007-metai/Vasaris/Architektura/Laikinosios-sostines-fenomenas, žiūrėta 2011 m. lapkričio 24 d.

[2] N. Lietuvninkaitė, Žvilgsnis į Arbitblato paveikslą ikonografijos aspektu, *Tarp knygų*, Nr. 6, 2005, p. 32.

[3] A. Gaižutis, *Meno sociologija*, Vilnius, 1998, p. 10.

[4] L. Kublickienė ir kt., *Menininkas ir valstybė: socialinis psichologinis aspektas*, Vilnius, 2003, p. 61–78.

atkreipiamas dėmesys į jos idėjinės motyvacijos trūkumą, todėl populiariojoje spaudoje ji kartais vadinama „neaiškia gyvybės forma“ ar „iš Paryžiaus importuota imitacija“[5]. Nesant gilesnės lietuviškosios bohemos, kuri telkėsi šalies laikinojoje sostinėje, analizės ir buvo imtasi šios temos.

Dar viena šio straipsnio temos pasirinkimo priežastis – kitoks požiūris į bohemos reiškinį, į jį žvelgiant kaip į kultūros procesų dalį, kurios materialios ir nematerialios raiškos galėtų būti laikomos kultūros paveldo objektu[6]. Specifiniai bohemos saviraiškos būdai, pomėgiai, poelgiai, susitikimų vietos ilgainiui tapo tradicijomis, atpažinimo ir unikalumo ženklais, atspindinčiais savitą menininkų įvaizdį ir gyvenseną, neatskiriamą miesto kultūros dalį, žmonių atsiminimuose ir ikonografinėje medžiagoje pasiekusią šias dienas. Šiandieninėje spaudoje vis pasirodo straipsnių apie tarpukario Kauno (laikinosios sostinės) bohemą, kuriuose kauniečiai kaip vieną iš savo, Kauno miesto gyventojo, tapatumo požymių įvardija bohemos sukurtą aplinką ir jaučia jai savotišką nostalgiją.[7]

Tyrinėtojo Davido Lohentalio nuomone, paveldas yra šiandienos produktas, kuriam svarbus veiksnys – nostalgija (ilgesys).[8] Štai kino operatorius Jonas Gricius, prisimindamas tarpukario Kauną, 2006 m. publikuotame savo straipsnyje apgailestavo: „Kai visai neseniai buvau Kaune, nustebau ir nuliūdau pamatęs, kad buvusioje „Konrado kavinėje“ pardavinėja batus. Pasijutau apvogtas – kažkas nugvelbė trupinėlį mano nerūpestingos vaikystės“[9]. Vadinasi, *Konrado kavinė* – vienas iš tarpukario Kauno bohemos susitikimo centrų, kuris J. Griciui siejasi su sava erdve, sava miesto kultūra, neatsiejama nuo jo paties tapatumo. Greičiausiai reikėtų suprasti, kad J. Gricius kalbėjo ne tik apie kavinės pastatą, tačiau apie pačią atmosferą, ten susirinkdavusius žmones – miesto kultūros sudedamąją dalį. Miestas, anot filosofo Leonido Donskio, nėra tik materialus objektas, kartais jis tampa kultūros sinonimu ir egzistuoja žmogaus prote, todėl kartu yra dvasinė dimensija.[10] Bohemos apraiškos mieste taip pat

---

5 G. Grajauskas, Bohema LT? *Miesto IQ*, Nr. 11, 2009, p. 13.

6 „*Kultūros paveldas* – per kartas paveldimos, perimamos, sukurtos ir perduodamos kultūros vertybės, svarbios etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu“ (Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas, Nr. IX-2452, 2004 m. rugsėjo 28 d., Vilnius).

7 J. Gricius, Kelios nuotrupos apie tai, ką pavyko išgirsti apie tarpukario Kauno bohemą, *Istorijos*, Nr. 10, 2006, p. 31–36; S. Dirsytė, Lietuviškoji bohema: mirusi ar tebegyva? *Balsas.lt*, 2009, rugsėjo 26 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.balsas.lt/naujiena/311189/lietuviskoji-bohema-mirusi-ar-tebegyva, žiūrėta 2010 m. vasario 17 d.; D. Jazukevičiūtė, Lietuviškoji bohema, *Veidas*, Nr. 11 2002, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.nr/3c514f484a746, žiūrėta 2010 m. kovo 20 d.; žurnalo *Miesto IQ* 2009 m. vasario mėn. numeris paantrašte *Bohema – pretenzinga mada?*

8 Žr. D. Lowenthal, *The Past Is a Foreign Country*, Cambridge, 1985.

9 A. Gricius, min. veik., 2006, p. 31–36.

10 L. Donskis, Miestų kultūra: palaima ar pražūtis? *Krantai*, Nr. 5, 1989, p. 36.

yra nematerialiai, tačiau svarbi miesto dalis. Šiuo atžvilgiu svarbesnis ne materialus bohemos pavidalas, bet pats mitas apie mieste egzistuojančią ar egzistavusią bohemą. Šis mitas, perduodamas iš kartos į kartą, neretai daug ką papildant vaizduote, tampa tarsi miesto savasties dalimi.

Problematika. Šio straipsnio problematika apima daugybę klausimų, susijusių su bohema ir jos specifika. Pirmiausia – kas apskritai yra bohema? Kas galėjo lemti, jog ji pradėjo reikštis tarpukario Kaune? Koks buvo tarpukario Kauno bohemininko įvaizdis? Ar jam turėjo įtakos visuomenės požiūris ir stereotipai? Ar bohemininkai rinkdavosi viešose Kauno miesto erdvėse? O gal susitikimams pasirinkdavo ramesnes vietas atokiau nuo plačiosios visuomenės? Kokias vertybes, požiūrius ir nuostatas deklaravo Kauno bohema? Kuo jie buvo išskirtiniai arba panašūs bendrame Europos bohemos kontekste? Siekiant atsakyti į šiuos klausimus straipsnio **objektu** pasirinktas tarpukario Kauno menininkų bohemos vaizdinys, atsiskleidžiantis dailės kūriniuose, nuotraukose ir amžininkų atsiminimuose. Šįkart nuošalėje paliekama gilesnė pačių bohemininkų kūrybos analizė.

Objekto komplikuotumą sąlygoja bohemos sąvokos neapibrėžtumas. Pačią bohemą galima būtų trumpai charakterizuoti kaip meno pasaulio reiškinį, savitos menininkų grupės apraiškas visuomenėje, pabrėžiant siekį išsiskirti, protestuojant prieš prie bendrų taisyklių prisitaikiusią plačiąją visuomenę. Svarbiausiu kriterijumi laikytinas kuriantis asmuo, atsiribojant nuo kitų visuomenės grupių, siekusių vadintis bohema. Bohemos apibrėžimas apima įvairių sričių meno kūrėjus ir jų gyvenimo būdą, nors pradinė sąvokos reikšmė dažniausiai buvo siejama su literatais, tik vėliau įtraukiant ir daile, muzika ar vaidyba užsiimančius menininkus.[11] Šiame darbe taip pat daugiausiai dėmesio bus skiriama rašytojų bohemai, drauge pristatant dailininkų, menkiau – teatralų ir muzikų bohemiškumo apraiškas, tačiau neapimant saloninio menininkų bendravimo.

Įvairių tarpukario meno sričių atstovų būryje bandyta ieškoti išskirtinių asmenybių, apie kurias būtų telkęsi kiti. Toks buvo poetas, dramaturgas Kazys Binkis, savitumu ir išskirtinumu pasižymėjo ir rašytojas Juozapas Albinas Herbačiauskas. Dailininkų bendruomenėje minėtini Kauno meno mokyklos dėstytojai Justinas Vienožinskis, Vladas Didžiokas. Be šių asmenybių, bohemiškosios gyvensenos ypatybių turėjo ir kai kurie kiti Kauno meno mokyklos ir Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universiteto dėstytojai ir studentai, Valstybės teatro aktoriai, laikraščių redakcijų darbuotojai. Asmenybių, kurios priskirtinos bohemai, atranka šiame darbe vykdyta ieškant bohemiškumo bruožų jų įvaizdyje ir gyvensenoje, tačiau dėl etinių priežasčių darbe nebuvo aptariami aspektai, susiję su bohemininkų moraliniais ir seksualiniais įsitikinimais.

Šio straipsnio **tikslas** – atskleisti tarpukario Kauno bohemos bruožus ir

[11] Bohema, *Lietuviškoji enciklopedija* / Sud. V. Biržiška, t. 4, Kaunas, 1936, p. 1.

apibūdinti jos ypatumus, nagrinėjant amžininkų atsiminimus, nuotraukas ir dailės kūrinius.

Šaltiniai ir literatūra. Straipsnis parašytas remiantis archyviniais šaltiniais, saugomais Maironio lietuvių literatūros muziejuje (MLLM) – Juozapo Albino Herbačiausko, Liūnės Janušytės, Balio Sruogos, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje (ČDM) – Barboros ir Vlado Didžiokų, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (NMMB RS) – Juozo Keliuočio fonduose esančia medžiaga. Taip pat remtasi tarpukario spauda, publikuotais amžininkų atsiminimais. Kaip atskirą grupę galima skirti ir dailės kūrinius (tapyba, karikatūros), kurie šiame tyrime pasitarnauja daugiausia kaip vaizdinė, ikonografinė medžiaga, laikotarpio faktus fiksuojantis vizualus audinys (Barboros Didžiokienės tempera *Kauno „kabake“*, Neemijos Arbitblato vienoje iš Kauno kavinių nutapytas literato Romo Striupo portretas[12] ir kt.). Istoriografiniu aspektu išskirtinos Giedrės Jankevičiūtės ir Jolitos Mulevičiūtės[13], Giedriaus Viliūno[14] dailės ir literatūros istorijos studijos bei Loretos Jakonytės[15], Arvydo Pakštalio[16], Nijolės Lietuvninkaitės[17] straipsniai. Bendram miesto kultūros kontekstui suvokti vertingas Vytauto Didžiojo universiteto bakalauro Andriaus Zeigio diplominis darbas apie tarpukario Kauno kavinių kultūrą.[18] Esminei bohemos sąvokos sampratai išgryninti ypač svarbus vokiečių mokslininko Helmuto Kreuzerio straipsnis[19]., kuriame išskirti bohemos bruožai – savitas stilius ir gyvensena – analizuojami ir šiame darbe.

Sąvokos. Šiame straipsnyje vartotos įvairios, dažniausiai tarptautinės, sąvokos, kurias reikėtų paaiškinti išsamiau. Sąvoka *bohemininkas* vartojama šiuolaikinėje literatūroje ir literatūros kritikoje.[20] *Bohemininkas* – tai bohemos

---

[12] Barbora Didžiokienė. *Kauno „kabake“*, 1922; Neemija Arbitblatas, *Literato Romo Striupo potretas*, XX a. 3 deš. ir kt.

[13] G. Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas, 2003; J. Mulevičiūtė, *Modernizmo link. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas, 2001.

[14] G. Viliūnas, *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940*, Vilnius, 1998, p. 28.

[15] L. Jakonytė, XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio kartos poetų savivoka, *Literatūra*, Nr. 37, 1999, p. 43–85.

[16] A. Pakštalis, Bohemos gyvenimo atspindžiai XX a. ketvirto dešimtmečio Kaune, *Kauno istorijos metraštis*, t. 9, Kaunas, 2008.

[17] N. Lietuvninkaitė, Žvilgsnis į Arbitblato paveikslą ikonografijos aspektu, *Tarp knygų*, Nr. 6, 2005, p. 32.

[18] A. Zeigis, *Laikinosios sostinės kavinių kultūra*: VDU istorijos bakalauro darbas, Kaunas, 2005.

[19] H. Kreuzer, Bohema, *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos* / Sud. D. Borchmeyer, V. Žmegač, Vilnius, 2000, p. 47–53.

[20] V. Krivickas, Jurgio Kunčino bohema ir bohemininkas, *Literatūra ir menas*, Nr. 2900, 2002 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://209.85.135.132/search?q=cache:yDov6wsFKqMJ, www.culture.lt/lmenas/%3Fleid_id%3D2900%26kas%3Dstraipsnis%26st_id%3D169+bohemininkai&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, žiūrėta 2010 m. vasario 5 d.

atstovas, asmuo, kurį pagal konkrečius bruožus galima priskirti tokių pat asmenų grupei, vadinamai bohema. *Bohemiškumas* – sąvoka, apibūdinanti bohemos atstovų grupei būdingų bruožų visumą. Sąvoka *kontrkultūra* vartojama siekiant pabrėžti bohemos reiškinio priešiškumą vyraujančioms kultūroms. *Kontrkultūra* – visuomenės daugumai priešinga kultūra, tam tikros visuomenės grupės gyvensena, metanti iššūkį įsigalėjusioms visuomenės gyvenimo normoms.[21]

Analizuojant bohemininko įvaizdžio tipus reikalinga sąvoka *dendizmas* (angl. *dandy* – dabita) – tai apie XIX a. aukštuomenėje išplitusi vyrų laikysena, perdėtas dabitiškumas, elegantiškumas.[22] Vyras, perdėtai paisantis savo išvaizdos ir bendravimo formalumų, dabita, puošeiva, vadinamas *dendžiu*.[23] Ilgainiui dendizmas imtas suprasti kaip individualumo, išskirtinės laikysenos, elegancijos, puošnumo, kritiško požiūrio į visuomenę, pasitikėjimo savimi, sąmojo, nepriklausomybės, gero skonio, orumo, džentelmeniškumo, kaprizingumo derinys[24]; tokia sąvokos reikšmė ir bus naudojama šiame darbe.

Bohemos raiškos prielaidos tarpukario Kauno sociokultūrinėje terpėje

Pradedant analizuoti bet kokį reiškinį, reikėtų atidžiau pažvelgti į jo atsiradimo ir egzistavimo aplinkybes, bandyti atsekti reiškinio priežastis ar bent prielaidas, kurios vėliau galėtų paaiškinti ne vieną jo ypatumą. Pagal bohemos sąvokos apibrėžimą su tam tikromis išlygomis galima išskirti keletą svarbesnių veiksnių, galinčių turėti įtakos menininkų bohemos tapsmui. Tai miesto erdvė, ryškus bohemos oponentas, motyvuojantis bohemos veiklą (savitą gyvenimo būdą kurianti miesto visuomenė, valstybinės institucijos, iš dalies – menininko nepripažįstanti auditorija ar pan.), ir bohemos branduolį sudaranti išsilavinusi inteligentija – įvairūs menininkai asmenybės, dažniausiai turintys patirties, kuri gali formuoti bohemiškas idėjas. Ar visa tai buvo tarpukario Kaune?

1919–1940 m. Kaunas – kontrastų, ekonominių, politinių ir kultūrinių šuolių miestas, todėl ypač sudėtinga rasti grynų, išsikristalizavusių kultūrinių, socialinių ar kitokių visuomenės gyvenimo formų. Susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms, Kaunas tapo Lietuvos laikinąja sostine, o šis statusas jam davė daugybę pagrindiniam šalies miestui priskiriamų įpareigojimų. XX a.

[21] Kontrkultūra, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2008, p. 398.
[22] Dendizmas, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2008, p. 155.
[23] Ten pat, p. 155.
[24] *Anatomy of Dandy* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: www.dandyism.net, žiūrėta 2011 m. vasario 19 d.

3 dešimtmečio pradžios amžininkų atsiminimai apie Kauną liudija ne itin ryškius miesto aplinkos požymius: čia nebuvo nei šaligatvių, vietoj jų sudėtos medinės lentos, pažliugus taškančios purvą[25], nei kanalizacijos, nei transporto spūsčių (iki 1929 m. svarbus miesto transportas vis dar buvo arklių traukiama *konke*[26]). Ribota ir meno muziejų, meno mokyklų ar kitų didesnių meno centrų įvairovė[27], o svarbūs miesto „gyvybės palaikytojai" restoranai ir viešbučiai nebuvo aukštos klasės[28]. Šiuo aspektu XX a. 3 dešimtmečio bohemos, kuriai būtina miesto erdvė, raiškai sąlygos nebuvo lengvos.

Vis dėlto Kaunas laipsniškai pradėjo *europėti*, perimdamas kitų šalių kultūrines įtakas: iš Europos plūstelėjo naujos mados, vis labiau populiarėjo elito vakarėliai, skleidėsi materialinių vertybių svarba (moterys vakarėliuose vieną prabangią ir puošnią suknią apsivilkdavo tik vienintelį kartą), vadinamuosius *balius* pradėjo rengti ir spaudos atstovai, juose dalyvaudavo nemažai menininkų[29] (nors tikri bohemiški menininkai turėjo nemėgti prabangos ir visuomenės elito linksmybių). Pasirodė europinėmis avangardizmo nuostatomis grindžiamų lietuviškų kūrybos pavyzdžių literatūroje, greta plėtojosi *art deco* stiliaus apraiškos dailėje[30], muzikinį Kauno gyvenimą papildė europiniai šlageriai ir užsienio šalių atlikėjų pasirodymai[31], menininkai, finansuojant valstybei, vykdavo tobulintis į užsienį[32]. Taigi kultūrinis Kauno gyvenimas, ypač XX a. 4 dešimtmetyje, vis labiau aktyvėjo, tačiau miestas vystėsi ir vakarietiškos tradicijos buvo perimamos nevisiškai nuosekliai.

Minėti pokyčiai Kaune inspiravo miestiečių, arba į Vakarų Europos miestų bent jau panašios, visuomenės formavimąsi. Tuomet Kaune aktyviau ėmė rastis ir šiai visuomenei opozicinių apraiškų – tokia galėtume laikyti menininkų bohemą. Nors socialinės priežastys nėra vienintelis faktorius, bet dažname bohemos apibrėžime kalbama apie laisvos, industrinės visuomenės poreikį formuotis bohemai.[33] Remiantis prielaida, jog bohemiškajai kontrkultūrai plėtotis reikalingi miesto infrastruktūros elementai, galima paminėti, kad, pavyzdžiui, 1934 m. duomenimis, Kaune gyveno 92 446 gyventojai, čia veikė 1 universitetas, 11 gimnazijų, 2 komercijos mokyklos, 7 spec. aukštesniosios mokyklos, 3 mokytojų seminarijos, mokytojų kursai, 9 vidurinės mokyklos, 56 pradžios

[25] Dž. Salvatoris, *Lietuva šiandien ir vakar*, Vilnius, 1992, p. 25.

[26] G. Jankevičiūtė, *Art deco Lietuvoje*, Kaunas, 1998, p. 20.

[27] Kultūrinės institucijos kūrėsi, tačiau gana vangiai. 1922 m. buvo įkurta Kauno meno mokykla, 1936 m. atidarytas Vytauto Didžiojo kultūros muziejus.

[28] V. Gustainis, *Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus*, Kaunas, 1991, p. 28, 32.

[29] L. Saldukas, Laikinosios sostinės pramogos, *Veidas*, Nr. 13, 2005, p. 49–51.

[30] Žr. G. Jankevičiūtė, *Art deco Lietuvoje*, Kaunas, 1998.

[31] L. Melnikas, *Lietuvos žydų muzikinio paveldo pėdsakais*, Vilnius, 2008, p. 119–129.

[32] V. Krivickas, Jurgio Kunčino bohema ir bohemininkas, *Literatūra ir menas*, Nr. 290, 2002, gegužės 240. Prieiga per internetą: http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2900&kas=straipsnis&st_id=169, žiūrėta 2010 m. kovo 11 d.

[33] H. Kreuzer, min. veik., p. 47.

mokyklos, 8 muziejai, 6 akciniai ir 1 kooperatinis bankas, 18 kredito kooperatyvų ir t. t. Taip pat buvo 265 įstaigos, prekiaujančios alkoholiu, kuriose kasmet buvo išleidžiama apie 3 mln. litų (vienas kaunietis statistiškai išleisdavo 30 litų).[34] Kaune buvo įsikūrę 21 užsienio valstybių pasiuntinybė bei konsulatas, 7 ekspedicijos kontoros, 4 piršliai, 34 fotografai, 54 siuvyklos, 17 laikrodininkų, 38 inžinieriai, 18 fabrikų ir dirbtuvių, apie 2 000 visokių prekybos įmonių.[35] Taigi miestas turėjo ganėtinai išplėtotą infrastruktūrą. Svarbu, kad buvo ir „įstaigų“, kuriose bohemininkai galėjo susirinkti. Pavyzdžiui, 1939 m. mieste veikė 60 restoranų, 30 alaus barų, keliolika kavinių, kur per dieną buvo išleidžiama 50–60 tūkst. litų.[36]

Be jau minėtų miestiečių, rengusių elito vakarėlius, ir išvardytų įvairių miesto aplinkoje būtinų profesijų atstovų, buvo dar vienas galimas oponentas, galėjęs paskatinti menininkus įgyti maištingas bohemiškas nuostatas ir sukurti savitą gyvenimo būdą, nustatydavęs taisykles ir konvencijas, kurioms bohema priešinosi. Tai valdžios institucijos, arba kitaip – valstybė. Reikėtų priminti, kad Lietuvoje ilgą laiką veikė spaudos cenzūra, o menas pirmiausia turėjo būti tautinis.[37] Po 1926 m. karinio valstybės perversmo prezidentu tapęs Antanas Smetona vis labiau diegė autoritarizmo ar net vadizmo doktrinas. Jo manymu, per švietimo sistemą mokyklose turėjo būti diegiama paklusnumo ir pagarbos mokytojui, vėliau – ir tautos vadui idėja. Visuomenėje neturėjo būti jokių laisvų saviraiškos formų ar improvizacijų. Anot A. Smetonos, „Vyresnieji veda, o jaunesnieji klauso ir mokosi, kad patys būtų paskum vyresni ir taptų vadais“[38]. Menininkams šios taisyklės galėjo būti priežastis protestuoti ir maištauti.

Dar viena prielaida egzistuoti bohemai – patys intelektualai, menininkai, potencialūs bohemininkai. Lietuvoje pagrindinės jų studijų ir darbo vietos – Lietuvos universitetas ir Kauno meno mokykla, Valstybės ir kiti teatrai, laikraščių ir žurnalų redakcijos. Taigi gali susidaryti įspūdis, kad jie telkėsi tik čia ir kad egzistavo gana siaura, uždara intelektualų erdvė. Tačiau tai – klaidinga nuomonė. Lietuvių menininkai buvo mobilūs, ir dauguma bohemininkų patys palaikė ryšius su užsienio šalių bohema. Nemažai bohemiško gyvenimo tradicijų tarpukario Kauno bohema galėjo parsivežti iš užsienio, kur gyveno studijų metais. Lietuvių literatai, dramaturgai, dailininkai ir kitų meno sričių atstovai savo specialybės žinias gilino įvairių Europos miestų – Sankt Peterburgo, Maskvos, Krokuvos, Miuncheno, Paryžiaus ir kt. – universitetuose ir akademijose.[39]

---

34 Edm. Dantas, Kas yra Kaunas, *Diena*, Nr. 5, 1934, p. 8.

35 Edm. Dantas, Kas yra Kaunas, *Diena*, Nr. 6, 1934, p. 3.

36 L. Saldukas, min. veik., p. 49.

37 Žr. G. Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas, 2003.

38 A. Smetona, *Pasakyta parašyta 1927–1934*, Kaunas, 1992, p. 4.

39 Rusijos didmiesčiuose daugiausia lankėsi vyresniosios lietuvių menininkų kartos atstovai (*Justinas Vienožinskis: straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* / Sud. I. Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970, p. 299). Jaunesniems dailininkams buvo ypač svarbi

Tiesa, užsienio šalių kultūrinį gyvenimą lietuviai pažino ne tik studijuodami, bet ir keliaudami ar net klajodami.[40] Įvairių kartų, profesinio išsilavinimo lietuviai menininkai užsienio bohemos susibūrimo centruose lankėsi skirtingu metu – nuo XIX a. pabaigos iki pat XX a. 4 dešimtmečio pabaigos, todėl jų patirtis ir į Lietuvą parsivežtos bohemiškumo apraiškos galėjo skirtis.

Čia galima būtų pažvelgti į svarbesnes tarpukario Kauno menininkų asmenybes, dėl jų gyvenimo būdo (jis išsamiau bus aptartas tolesniuose skyriuose) priskirtinas bohemai. Iš Peterburgo bohemiškos kultūros tradicijas į laikinąją sostinę galėjo atnešti ten gyvenę architektas Vladimiras Dubeneckis, balerina, dailininkė Olga Dubeneckienė, kurie Kaune, kaip ir Peterburge, su kitais menininkais mėgdavo lankytis kavinėse.[41] Rusiškos bohemiškos kultūros įtaką patirti galėjo ir Kipras Petrauskas, dainavęs ne viename carinės Rusijos teatre[42], dailininkas Petras Kalpokas[43]. Galima apibendrinti, kad Peterburgo bohemiškos kultūros įtaka būdingesnė vyresniajai menininkų kartai.

Kiek jaunesnis (palyginti su V. ir O. Dubeneckiais) literatas B. Sruoga XX a. 2 dešimtmečio pabaigoje taip pat studijavo Peterburgo universitete, vėliau, 1921–1924 m., žinias gilino Miunchene.[44] Studijų laikotarpiu B. Sruoga kartu su kitais studentais mėgdavo eiti vakarieniauti į restoraną ar susitikti prie alaus bokalo, kur žaisdavo šachmatais.[45] Beje, šachmatai kaip laisvalaikio leidimo būdas vėliau buvo pamėgti ir Lietuvos kavinėse.[46] Vokietijoje žinias gilino ir poetas K. Binkis, kuris 1920–1923 m. studijavo literatūrą ir filosofiją Berlyno universitete.[47] Taigi Vokietija – dar viena šalis, turėjusi įtakos lietuviškajai bohemai. Žinoma, šių ir kitų šalių įtakos nereikėtų suabsoliutinti, tačiau, norvegų literatūrologo J. Thorno teigimu, bohema yra internacionalinis reiškinys, pasižymintis internacionaliniais bruožais[48], taigi galima užsienio šalių įtaka tarpukario Kauno bohemos raiškai gana reikšminga.

Iki šiol buvo minimi tik vyresniosios lietuvių menininkų kartos atstovai.

Paryžiaus kultūrinė įtaka (žr. N. Tumėnienė, Prancūzų ir lietuvių dailės ryšiai, *Kultūros barai*, Nr. 2, 1981, p. 56–61; N. Klišienė, Menininko savimonė: Paryžiaus įspaudas, *Literatūra*, t. 50, 2008, p. 21–31).

40 Pažymėtinas po Europą keliavusio dailininko Petro Kalpoko atvejis.

41 Galaunė, min. veik., p. 299.

42 Kipras Petrauskas, *Lietuviškoji enciklopedija* / Sud. J. Grinius et al., t. 22, Boston, 1960, p. 394.

43 P. Gudynas, R. Kalpokas, *Petras Kalpokas*, Vilnius, 1956, p. 10–11.

44 A. Galnaitytė, *Balys Sruoga*, Kaunas, 1996, p. 16.

45 V. Sruogienė, *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose. Balio Sruogos 100-ajai gimimo sukakčiai*, Vilnius, 1996, p. 88.

46 A. Zeigis, min. veik., p. 61, 70.

47 *Klasikinė lietuvių literatūros antologija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://antologija.lt/texts/43/autor_l.html, žiūrėta 2011 m. balandžio 5 d.

48 V. Krivickas, Jurgio Kunčino bohema ir bohemininkas, *Literatūra ir menas*, Nr. 2900, 2002, gegužės 24 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2900&kas=straipsnis&st_id=169, žiūrėta 2010 m. kovo 11 d.

XX a. 4 dešimtmetyje Kaune aktyviausiai reiškėsi jaunesnieji, kurių dauguma buvo studijavę Paryžiuje.[49] Prancūzijos sostinėje lankėsi Juozas Keliuotis, Juozas Tysliava, Liūnė Janušytė, Juozas Miltinis, Viktoras Vizgirda, Viktoras Petravičius, Antanas Gudaitis, Vytautas Bacevičius, Bronys Raila, Domicelė Tarabildienė, kiek vyresnis – J. Vienožinskis.[50] Beje, J. Vienožinskis, kaip ir J. A. Herbačiauskas, kuris bendravo ir su žymiuoju lenkų bohemininku Stanisławu Feliksu Przybyszewskiu, dar anksčiau, gyvendami Krokuvoje, ne kartą buvo lankęsi lenkų modernistų pamėgtoje kavinėje *Zielony Balonik*, kurioje susipažino su lenkų bohemos aplinka.[51] Taigi Krokuvą būtų galima laikyti dar vienų europiniu bohemos centru, galėjusiu turėti įtakos lietuvių menininkams, grįžusiems į laikinąją sostinę.

Vis dėlto Kaune, anot meno istorikės J. Mulevičiūtės, „stigo gilesnių miestietiškų tradicijų, rafinuotesnių manierų“[52]. Iš tiesų greita Kauno plėtra, jam virstant sostine, valstybės centru, paskatino sparčiau perimti kai kurias kitų šalių kultūrines įtakas, siekti orientuotis į Europos didmiesčius, dažnai „kopijuojant, bet neįsigilinant“, – galbūt dėl to laikinojoje sostinėje susiformavo savita bohema. Taigi Kauno sociokultūrinis kontekstas sudarė prielaidas reikštis bohemai. Kaune gyveno grupė išsilavinusių, veiklių menininkų, kurie buvo susipažinę su Europos kultūros tradicijomis, asmeniškai pažinojo kitų šalių bohemininkus ar bent jau buvo lankęsi jų susitelkimo centruose; Kauno mieste būta bohemai reikalingų miestietiškos visuomenės apraiškų, egzistavo stipri valdžios opozicija A. Smetonos nustatytai visuomenės santykių hierarchijai ir ribotai individo raiškai, kuri galėjo versti menininkus oponuoti ir kurti savitą gyvenseną.

Tarpukario Kauno bohemininko įvaizdžio ypatumai

Siekis išsiskirti išore – poza, manieromis, aprangos detalėmis, parodant savo individualumą ir išskirtinumą, lėmė bohemos formuojamą savitą įvaizdį arba stilių. Anot vokiečių bohemos tyrinėtojo H. Kreuzerio, „bohemos stilius [...] yra priklausomas nuo visuomenės konvencijų, t. y. negatyviai su jomis susijęs kaip antikonvencionalus (iki ekstravagantiškų drabužių detalių ir šukuosenų)“[53]. Šiandien bohemininko identifikacija

[49] N. Klišienė, min. veik., p. 21–31.
[50] Ten pat, p. 24.
[51] *Justinas Vienožinskis: straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* / Sud. I. Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970, p. 2, 299.
[52] J. Mulevičiūtė, min. veik., p. 52.
[53] H. Kreuzer, min. veik., p. 48.

stereotipiškai siejama su barzda, pypke, skrybėle ar kitokiu originaliu akcentu.[54] O kokie buvo pagrindiniai tarpukario Kauno bohemos atstovų įvaizdžio bruožai? Kaip jie išreiškė bohemiškas nuostatas? Ir kokį Kauno bohemininkų įvaizdį matė visuomenė? Kiek tikroviškas buvo aplinkinių (juos tapiusių dailininkų, vėliau atsiminimus rašiusių amžininkų) sudarytas įvaizdis? Į iškeltus klausimus ir bus bandoma atsakyti šiame skyriuje, tačiau neužsibrėžiama išsamiai išanalizuoti laikinosios sostinės menininkų įvaizdžio, – tiesiog ieškoma bohemiškų (*kitokių*, antikonvencionalių) bohemininkų stiliaus detalių.

Praeities idealizuotojo bruožai bohemininko įvaizdyje

Tarpukario Kauno bohemai priklausė skirtingų kartų atstovai. Pastebėta, kad daugiausia vyresnieji (J. A. Herbačiauskas, V. Didžiokas ir kt.) reiškė individualistines nuostatas gręždamiesi į praeitį, savo asmenybę „pateikdami“ šiek tiek romantiškai, svajingai. Taigi viena lietuviškosios bohemos įvaizdžio ypatybių – žvilgsnis į praeitį ir savęs kaip romantiško, praeities besiilginčio, idealizuotojo pristatymas. Kokie buvo pagrindiniai praeities idealizuotojo bruožai?

Praeities idealizuotojo įvaizdžiui sustiprinti buvo pasitelkiamos įvairios aprangos detalės (kiek „senamadiški“ kaspinai ant kaklo, kaklaskarės, apsiaustai), ori laikysena, išdidus bendravimas. Kaune tuo pasižymėjo dvigubą (lietuvių ir lenkų) tapatybę turėjęs rašytojas J. A. Herbačiauskas, kurio bohemiškumo braižas sietinas su Lenkija. Prieš apsigyvendamas Lietuvoje XX a. 3 dešimtmečio pradžioje, kai gavo dėstytojo vietą Lietuvos universitete, jis bendravo su modernistinio sąjūdžio *Młoda Polska* veikėjais[55], dalyvavo Krokuvos meninės bohemos gyvenime, buvo vienas iš aktyvių žymaus lenkų kabareto *Zielony Balonik* lankytojų.[56] Pasak amžininkų, rašytojas pasirišęs po kaklu nešiodavo juodą platų šilkinį *bantą* (kaspiną), panašų į menininkų mėgtus XIX a. pabaigoje.[57] Reiktų pažymėti, kad toks aksesuaras XX a. 3–4 dešimtmečiais jau buvo kiek senamadiškas ir neatitiko naujausių mados tendencijų.[58] Tai rodo ir ankstesnės

[54] L. Kublickienė ir kt., min. veik., p. 65.

[55] R. Karmalavičius, J. A. Herbačiauskas, *Lietuvių literatūros enciklopedija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lle.lt/search3.htm, žiūrėta 2010 m. vasario 27 d.

[56] E. Vaitkevičiūtė, *Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*, Kaunas, 2007, p. 27–31.

[57] V. Gustainis, min. veik., p. 157.

[58] Pasak mados tyrinėtojos Tairos Žilinskienės, „Tarpukariu vyrų mada buvo konservatyvi. Nors atsirado „dramblio kojomis“ arba „Oksfordo maišais“ vadinamos plačios kelnės, sportinių rūbų įtaka madai pasireiškė bridžais arba „golfo“ kelnėmis. Madinga vyrų aprangа – klasikinis angliško kirpimo kostiumas, pasiūtas prabangioje siuvykloje, tamsios vilnos paltas šaltuoju sezonu ir būtinai – skrybėlė. Vakaro drabužis buvo frakas ar smokingas gero tamsaus audinio, balti baltiniai, liemenė, kaklaraištis.“ (B. Laurinavičienė,

kitų lietuvių menininkų – J. Vienožinskio, B. Sruogos studijų ir vėlesnių laikų nuotraukos (maždaug XX a. 1–2 dešimtmečių), kuriose jie ryši panašius kaspinus[59], nors šio aksesuaro genezė greičiausiai siektų ankstesnius laikus. (Tiesa, B. Sruoga, amžininkų teigimu, *kokardą* nešiojo ir XX a. 3–4 dešimtmečiais[60], taigi iš dalies jis taip pat galėtų būti siejamas su praeities idealizuotojais.) Galbūt tokiais aprangos elementais meno pasaulio žmonės vis dar sekė XIX a. Vakarų Europos bohema, gal vis dar įsivaizdavo esantys romantiški džentelmenai, romantizmo laikų riteriai?

Tokį spėjimą patvirtintų ir Kauno bohemos atstovų portretai. J. Vienožinskio 1924 m. nutapytame J. A. Herbačiausko portrete literatas iš tiesų kiek primena *pasiklydusį laike džentelmeną*, daug dėmesio skiriantį savo išvaizdai, nutaisiusį neįprastą, gal kiek dirbtiną pozą ir pasirišusį apykaklės aksesuarą.[61] Reikėtų pažymėti, jog panašių aksesuarų (kaklaskarė) dėvėjimo tradicija egzistavo dar Prancūzijos revoliucijos laikais, kai buvo svarbus net užsirišimo būdas, išreiškiantis tam tikrą vyro padėtį. Ši tradicija buvo perimta romantizmo laikotarpiu ir persikėlė į tarpukarį.[62] Toks literato stiliaus akcentas buvo pastebėtas ir mėgstamas karikatūristų, kurie, vaizduodami rašytoją, rinkosi romantiško, skrybėlėto, gal net kiek *donkichotiško* herojaus įvaizdį. 1928 m. periodinėje spaudoje, *Studente*, pasirodžiusioje karikatūroje (žr. 1 pav.) literatas atrodė tarsi kiek nusivylęs (galbūt gyvenimu, visuomene, menu), tačiau nepaleidžiantis iš rankų skrybėlės. Toks nusivylimas galbūt galėjo kilti ir dėl bendros pokario (po Pirmojo pasaulinio karo) laikotarpio atmosferos[63], o galbūt tam galėjo turėti įtakos paties menininko patirtis (gimęs dar XIX a. pabaigoje), vertusi *išsigelbėjimo* ieškoti praeityje.

Būtina atkreipti dėmesį į portrete ir karikatūroje vaizduojamą specifinę A. J. Herbačiausko pirštų laikyseną. Ji dar kartą patvirtina literato paslaptingumą, *kitoniškumą* ir galėtų būti siejama su masoniškais gestais ir ženklais (būtent masoniškumas buvo priskiriamas šiam rašytojui; tam įtakos turėjo J. A. Herbačiausko užsiiminėjimas hipnoze ir paslaptingi pasisakymai, nors pats rašytojas savo sąsajas su masonais visada neigė).[64] Taigi tokį J. A. Herbačiauską matė kiti – kiek senamadišką ir romantišką, toks jis ir nuotraukose

Tarpukario mada – idėjų bankas, *Savaitgalis*, Nr. 45, p. 4 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://archyvas.vz.lt/nid=iokiews.php?strid=1131&id=244384), žiūrėta 2010 m. kovo 14 d.

59 Žr. D. Ramonienė, *Justinas Vienožinskis*, Vilnius, 2004, p. 2.; V. Sruogienė, *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose. Balio Sruogos 100-ajai gimimo sukakčiai*, Vilnius, 1996.

60 Korsakienė, min. veik., p. 77.

61 Justinas Vienožinskis, *Juozapo Albino Herbačiausko portretas*, 1924, drobė, aliejus, 80x60 cm, V. Vienožinskio nuosavybė, saugoma LDM, depozito Nr. 515. Iš leidinio: D. Ramonienė, *Vienožinskis*, Vilnius: VDA leidykla, 2004, il. 122.

62 V. Idzelytė, *Kostiumo istorija*, Vilnius, 2009, p. 252.

63 L. Jakonytė, min. veik., p. 48.

64 V. Narušienė, Kultūros, meno ir literatūros problemos lenkiškuose Krokuvos laikotarpio J. A. Herbačiausko raštuose, *Respectus Philologicus*, Nr. 12 (17), 2007, p. 113–114.

1 pav. Albinas Herbačiauskas karikatūristo akimis, *Studentas*, Nr. 9, 1928, p. 4.

– pasitempęs, paslaptingo žvilgsnio, šiek tiek išsidraikiusių plaukų.[65] Aptartas J. A. Herbačiausko įvaizdis iškilmingas ir romantiškas, o laikmečio neatitinkantį aprangos stilių galėtų paaiškinti literato noras išsiskirti, nes individualizmas ir išskirtinumas yra svarbūs bohemininko bruožai.

Praeitį kaip idealą įsivaizdavo ir kiti Kauno menininkai. Herojiškai-romantiškai save autoportrete XX a. 3 dešimtmetyje nutapė ir dailininkas V. Didžiokas, paletę – dailės simbolį – iškeldamas prieš save, į pirmąjį planą, pats tarsi likdamas fone.[66] Išskirtinė ir V. Didžioko apranga – tamsus, ilgas apsiaustas, kiek neįprastas XX a. pradžios Kauno kasdienybėje ir, anot kostiumo istorijos ekspertės Virginijos Idzelytės, būdingesnis XIX a. II pusei.[67] V. Didžioko laikysena ori, galva pakelta, veide įspaustas susikaupimas ar net išdidumas. Šią

[65] *Rašytojas Juozapas Albinas Herbačiauskas*, 1930, nuotrauka, MLLM, Herbačiausko fondas, Inv. Nr. 34033.

[66] J. Mulevičiūtė, min. veik., p. 74.

[67] V. Idzelytė, min. veik., p. 293.

pozą meno istorikė J. Mulevičiūtė apibūdina kaip romantinio herojaus laikyseną ir siekį „per egzotiškus apdarus, kilnią pozą, dramatišką judesį, sudvasintą veido išraišką papasakoti apie nekasdienišką kūrėjo būtį ir pasišventimą aukštesniems meno uždaviniams“[68]. Galbūt ji atspindi ir pasirengimo kūrybos procesui būseną – susitelkimą ir rimtį. Portrete herojiškas V. Didžiokas gyvenime buvo stamboko sudėjimo, grubokų bruožų, ne itin elegantiškas Kauno meno mokyklos tapybos dėstytojas. Jis kartu su V. Dubeneckiu ir P. Kalpoku, kaip įvardija jo bičiulis Pulgis Andriušis, buvo kitokio stiliaus žmonės, bohemininkai, sutelkę apie save būrį pasekėjų.[69] Jo asmenybės bohemiškumą iliustruoja ir neįprastas elgesys viešumoje, pavyzdžiui, pomėgis šokti baletą pasilinksminimų metu[70] (ekstravagantiškas elgesys). Tiesa, kaip ir daugelio vyresniosios kartos bohemininkų, viešumos buvo šiek tiek drovimasi. Susitikimams V. Didžiokas rinkosi mažesnes, nuošalesnes smukles arba butus. Taigi toks buvo V. Didžiokas – romantiškas autoportrete, neišsiskiriantis darbo vietoje ir atsilaiduojantis draugų kompanijoje.

Menininko, atsidavusio kūrybai, įvaizdis pastebimas ir 1935 m. tapytame P. Kalpoko autoportrete, kuriame dailininkas save vaizduoja ilgaplaukį, vienoje rankoje laikantį teptuką, kitoje – paletę.[71] Šie atributai žymi jo profesiją ir tarsi suteikia paslapties, kuri visuomenei dažnai siejosi su bohemiškumu. Su dailininko teptukais P. Kalpokas save vaizdavo ir 1921 m. nutapytame autoportrete. Šį vaizdavimo būdą buvo pasirinkę ir kiti to meto menininkai, pavyzdžiui, jau minėtas V. Didžiokas, jaunesni – Vladas Eidukevičius, Leonardas Kazokas. Tiesa, P. Kalpokas autoportrete savo apranga nebe toks romantiškas ar senamadiškas kaip aptartieji J. A. Herbačiauskas ar V. Didžiokas, todėl romantikų, arba praeities idealizuotojų, tipui jis priskiriamas tik santykinai, atsižvelgiant į dramatišką jo išraišką portrete, perteikiančią nusivylimą, vidinį išgyvenimą[72], būdingą ir romantiniams herojams, kuriuos slegia supanti aplinka ir kurie trokšta pokyčių. Tvarkinga P. Kalpoko apranga (juodas švarkas, kaklaraištis) rodo, jog laikinosios sostinės bohema galėjo būti ori ir tvarkinga, o šiek tiek išsidraikę plaukai sukuria valiūkiškumo ir atsipalaidavimo bei kūrybinės sumaišties įspūdį. Paslaptingą paveikslo nuotaiką ir savitą P. Kalpoko charakterį kuria ir šviesokaita: šviesa krinta tik ant vienos vaizduojamojo vyriškio veido pusės, kitą pusę dengia šešėlis. Dėl to apšviestoji veido dalis atrodo išblyškusi, primena savo studijoje nuolat užsidariusį, įkvėpimo apimtą, tapantį dailininką. O šešėlyje atsidūrusi veido pusė ne tokia aiški ir kiek paslaptinga. Taip sukuriamas dviprasmiškas vaizdinys: matoma apšviestoji, oficialioji menininko pusė,

[68] J. Mulevičiūtė, min. veik., p. 74.

[69] P. Andriušis, *Septinton įleidus*, Kaunas, 1992, p. 89.

[70] Ten pat, p. 90.

[71] Petras Kalpokas, *Autoportretas*, 1935, drobė, aliejus, 70,5x56 cm, LDM, Inv. Nr. T-802. Iš leidinio: Lietuvos *dailės muziejaus elektroninis katalogas*. Prieiga per internetą: http://www.ldm.lt/Muziejusirpadaliniai/kalpokautoport.htm, žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.

[72] N. Tumėnienė, *Petras Kalpokas*, Vilnius, 1983, p. 14.

kita – likusi šešėlyje, nepažinta, galbūt priešinga įprastiniam, minėtam studijoje užsidariusio dailininko įvaizdžiui, galbūt kurį laiką maištavusi, tačiau ir vėl prisitaikiusi gyventi plačiojoje visuomenėje. Apšviestojoje pusėje išryškėja ir dailininko darbo įrankiai, lyg dar kartą patvirtinantys, jog viešumoje P. Kalpokas prisistato kaip dailininkas, prisitaikantis prie visuomenės nuostatų, gal net paklusnus, turintis oficialias pareigas.[73] Toks dviprasmiškumas galėtų liudyti ir dailininko sumišimą, pažeidžiamumą. Galbūt jis atspindi P. Kalpoko kaip laisvo ir nenorinčio niekam įsipareigoti menininko ir oficialių pareigų Kauno meno mokyklos tapybos studijoje suvaržyto mokytojo bei nuolat iš valstybės gaunamų dailės kūrinių užsakymų vykdytojo priešpriešą.[74] Galbūt šią įtampą lėmė laisvės siekis ir suvaržymų vengimas, kurie būdingi bohemininkui. Apskritai P. Kalpoko įvaizdis šiame autoportrete gana paslaptingas. Paslaptis ir išskirtinumas – bohemininko bruožai.

Ir patys amžininkai apibūdino P. Kalpoką kaip jautrų, rūpestingą „lyrinio stiliaus bohemininką“[75]. Galima aptikti ir daugiau tokio *lyrinio* P. Kalpoko bohemiškumo apraiškų jo gyvenime. Dailininkas buvo draugiškas bičiuliams, pasiryžęs bet kada padėti. Yra duomenų, kad žiemą lauke sutiktus darbininkus jis pakviesdavo į restoraną, „pavaišindavo vienu kitu stikliuku ir toliau nueidavo savo keliais“. Jis susirasdavo daug draugų, „nors ši bičiulystė jam kartais brangiai kaštuodavo...“[76] Pažymėtina, jog išlaidavimas, finansinis nestabilumas ir draugiškų santykių svarba – bohemai būdingi bruožai. Po šių dažnų susitikimų su draugais P. Kalpokui ne kartą tekę lankytis policijos nuovadoje už viešosios tvarkos pažeidimus: „Pirmaisiais nepriklausomybės metais, kol P. Kalpokas mažai kur tebuvo žinomas, jam tekdavo dažnai susidurti su policija. Vėliau, kai visos nuovados buvo aplankytos, visi policininkai gerai pažino ir po nuovadas daugiau netampydavo. Viešosios tvarkos sargai, pamatę įtartinam stovyje P. Kalpoką, paprastai prašydavo jį eiti tiesiai namo ir neatkreipti į save dėmesio. Tokiais atsitikimais jis būdavo labai mandagus, nusiimdavo skrybėlę, žemai nusilenkdavo, – taip žemai, jog praeiviams sukeldavo nepaprasto juoko. Jei naktį policininkas jo nematydavo, tai jis vis tiek nepraeidavo pro jį nepasisveikinęs ir jam nenusilenkęs“[77].

Taigi dalies vyresniosios Kauno bohemos atstovų išvaizda, manieros ir pasaulėžiūra turi herojiškumo, romantiškumo, praeities ilgesio bruožų. Pastarieji, dažnai persipynę su bohemiškais pasilinksminimais ir pareigų sąlygojamais

---

73 Petras Kalpokas, *XX a. Lietuvos dailės istorija 1900–1940*, Vilnius, 1982, p. 140–147.

74 Petras Kalpokas, *Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas (elektroninis žinynas)*. Prieiga per internetą: http://atminimas.kvb.lt/paieska1.php, žiūrėta 2011 m. balandžio 12 d.

75 P. Andriušis, min. veik., p. 92.

76 I. Šlapelis, Dailininkas Petras Kalpokas, *Aidai*. Prieiga per internetą: http://209.85.135.132/search?q=cache:ZMGnRlA3RNIJ:www.aidai.us/index.php%3Foption%3Dcom_content%26view%3Darticle%26id%3D6198:li%26catid%3D374:9-lapkritis%26Itemid%3D424+petras+kalpokas+slapelis&cd=9&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, žiūrėta 2010 m. kovo 12 d.

77 Ten pat.

suvaržymais, apibūdina vieną iš galimų unikalių lietuviškojo bohemininko įvaizdžio tipų – praeities besiilgintį herojų.

Dendizmo apraiškos bohemininko įvaizdyje

Dar viena bohemininko įvaizdžio raiška sietina su itin dideliu dėmesiu išorei, puošnumu, dendizmu. Dalis laikinosios sostinės bohemininkų, dažniausiai turėję kelionių po Europą patirties, buvo itin puošnūs ir rūpinosi savo stiliumi. Europoje žymus XIX a. II pusės dendis, prancūzų poetas Charlesas Baudelaire'as teigė, jog dendžių profesija – elegancija, statusas – savo grožio idėjos iškėlimas, jiems būtinas garbinimas, jie net miega priešais veidrodį.[78] Tyrinėtojai puošeivų bohemoje pastebi ne tik Paryžiuje, bet ir, pavyzdžiui, Rygoje.[79] Dendžio įvaizdis vyravo ir tarpukario dailėje išpopuliarėjusio *art deco* stiliuje, iš kurio jį galėjo nusižiūrėti ir menininkai.[80] Netvarkingo ir išsiblaškiusio bohemininko stereotipą paneigiančios dendizmo apraiškos kartais gana provincialioje tarpukario Kauno miesto terpėje iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti paradoksalios ir vertos didesnio dėmesio.

Tarpukario Kaune dendizmo apraiškos būdingos poeto K. Binkio įvaizdžiui: „Elegantiškas, grakščiai nerūpestingas, jis mokėjo poetiškai gyventi, buvo sukūręs buvimo poetu etaloną"[81]. Štai kaip poetą prisimena Salys Šemerys: „Aš niekados nebuvau matęs K. Binkio susivėlusio ar netvarkingai apsirengusio. Visada nusiskutęs, švariai apsitaisęs išilgai dryžuotom juodom, tvarkingai sulaidytom kelnėm, it veidrodis nublizgintais bateliais, juodu vizitiniu švarku, dailiai paristu kaklaraiščiu, fetrine tamsia skrybėle, labai tiesus mikliai žingsniuodavo Laisvės alėja"[82]. S. Šemerio atsiminimus papildo ir Jono Aisčio atmintyje išlikęs K. Binkio portretas, kuriame poetas elegantiškas, aukštas, juodomis žvaliomis akimis.[83] Kiti amžininkai prisimena K. Binkio stilingą, griežto sklastymo šukuoseną.[84] Šis tvarkingumas, elegantiškumas, stilinga šukuosena patvirtina K. Binkį turėjus dendžio bruožų. Beje, tokia tikrovė visiškai prieštarauja stereotipinei nuomonei, jog menininkas turi būti netvarkingos šukuosenos ilgaplaukis, nors ilgus plaukus galima santykinai laikyti *bohemos mada*, kurią pastebėjo ne tik kauniečiai, bet ir miesto svečiai. Iš kitos šalies į Lietuvą

[78] J. Seigel, *Bohemian Paris: Culture, Politics and the Boundaries of Bourgeois Life, 1830–1930*, Baltimore, 1999, p. 98–99.

[79] Žr. I. Lipša, *Rīga bohēmas varā*, Rīga, 2002.

[80] G. Jankevičiūtė, min. veik., 1998, p. 16.

[81] D. Striogaitė, Kazys Binkis, *Lietuvių literatūros enciklopedija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lle.lt/search3.htm, žiūrėta 2010 m. kovo 10 d.

[82] V. Kuzmickas, min. veik., p. 16.

[83] J. Aistis, *Apie laiką ir žmones*, Chicago, 1954, p. 15.

[84] J. Gricius, „Amacord" iš mano prieškarinio Kauno, *Lietuvos ryto priedas Mūzų malūnas*, Nr. 185, 1998, p. 3.

sugrįžęs Algirdas Šeštokas-Margeris užrašė tokius savo įspūdžius apie Kauno intelektualų šukuosenas: „[...] plaukai su žirklėmis ir šukomis, matyti, jau seniai reikalo neturėję, duoda tokį vaizdą, kokį dažnai tenka pastebėti Laisvės alėjoj Kaune poetų, muzikų ir kitokių, tartum ne šios žemės tvarinių ilgose čiuprynose“[85]. Vienu ar kitu metu ilgus plaukus (maždaug iki pečių) buvo užsiauginę Balys Sruoga, Faustas Kirša, Juozas Tysliava.[86] Augustinas Gricius, prisimindamas J. Tysliavą, teigė: „Plaukai ligi pečių dėl to, kad poetas. Tokia buvo tada poetų uniforma“[87].

Atrodo, kad tokios šukuosenos populiarumas tarp rašytojų ir poetų buvo tarsi savito stiliaus ženklas, savo, kaip menininko, statuso reprezentacija. Tai pabrėždavo ir aptariamojo laikotarpio karikatūristai, pavyzdžiui, Juozas Olinardas Penčyla, šaržavęs poetą K. Binkį, nupiešdamas jį su ant akių užkritusia plaukų sruoga (žr. 2 pav.). Nors apskritai šioje karikatūroje K. Binkis, tarsi pavargęs, palinkęs, visiškai neprimena žmonių atmintyje išlikusio elegantiškojo aukšto džentelmeno. Kyla klausimas – kodėl? Galbūt įsigalėjęs bohemos atstovo įvaizdis (netvarkingas, dėmesio į savo šukuoseną ir rūbus nekreipiantis, „aukštesniems meno tikslams“ atsidavęs bohemininkas) buvo toks stiprus, kad nugalėdavo tikruosius bruožus. O gal čia galėjo turėti įtakos maištingos poeto kūrybinės idėjos ir gana laisvas, nepriklausomas gyvenimo būdas dažnai lankantis kavinėse, restoranuose ir nuolat dalyvaujant draugų susibūrimuose.

K. Binkį kaip maištingą apibūdina literatūrologė Loreta Jakonytė, vadindama poetą „akiplėšišku bohemistu“[88]. Iš tiesų K. Binkis savo maištingomis avangardinėmis kūrybinėmis idėjomis, įvairiais išsišokimais laikinosios sostinės kavinėse galėjo susikurti maištininko įvaizdį. Šio „akiplėšiško bohemisto“ požiūrį į poetus gerai atskleidžia bičiulio Teofilio Tilvyčio atsiminimuose išlikusi K. Binkio mintis: „Tikras poetas ne tik valgo ir geria, kai jam siūlo, bet stačiai lipa ant stalo ir deklamuoja savo eiles“[89]. Taigi šiuo atžvilgiu K. Binkį galėtume laikyti vienu tikriausių laikinosios sostinės bohemininkų – drąsiu, maištaujančiu kūryboje, „lipančiu ant stalo“ ir siekiančiu savo tikslo, gyvenančiu triukšmingą miesto gyvenimą kavinėse ir bandančiu atkreipti visų dėmesį savo stilinga išvaizda. Čia, kaip ir jau aptartame V. Didžioko pavyzdyje, atkreiptinas dėmesys į įvaizdžio nenuoseklumą – savo apranga deklaruojamas orumas, sekimas madomis, o elgsena atskleidžia visišką nesivaržymą ir atsipalaidavimą. Galbūt tam įtakos galėjo turėti Kauno miesto specifiškumas – dėl subręsti nespėjusių miesto kultūros tradicijų nebuvo išgrynintas ir bohemininko įvaizdis. Kita vertus, itin didelis puošnumas gali būti vienas iš būdų išsiskirti, nors, sekdamas

[85] A. Šeštokas-Margeris, *Amerikiečio įspūdžiai Lietuvoje (1931)*, Kaunas, 1932, p. 25.
[86] A. Gricius, *Keliai keleliai*, Vilnius, 1973, p. 205.
[87] Ten pat, p. 205.
[88] L. Jakonytė, min. veik., p. 43.
[89] T. Tilvytis, Atsiminimai apie K. Binkį, J. Mikėną, V. Montvilą, S. Nėrį, A. Šinkūną, J. Tysliavą, P. Tryčių, V. Valsiūnienę ruoštam rinkiniui „Su jais gyvenu“, „Kelio žiburiai“, „Aš jus matau“, *LLMA*, f. 153, ap. 1, b. 91, l. 7.

2 pav. J. O. Penčyla, Kazio Binkio šaržas, *Literatūros naujienos*, Nr. 4, 1935, p. 4.

tomis pačiomis madomis, kaip ir dauguma miesto gyventojų, bohemininkas lyg ir priartėjo prie miestiečių aplinkos, kuriai turėtų priešintis.

Puošnų, *europietišką* įvaizdį formavo ir kiti menininkai. Tarp tokių išskirtinas visų dėmesį Laisvės alėjoje apie XX a. 3 dešimtmečio II pusę atkreipdavęs poetas J. Tysliava. Štai kokį poetą prisimena amžininkai: „J. Tysliava buvo ką tik grįžęs iš Vakarų Europos, jis buvo pasipuošęs pagal paskutinę madą, jautėsi labai laisvai, išdidžiai, imponavo savo išvaizda [...]“[90]. Laisvumas – būdingas bohemininkų bruožas, tačiau J. Tysliavą su bohema dar labiau galėtų susieti jo demonstratyvumas: „Vieną vasaros dieną gatvėse pasirodė vakarietiško tipo frantas, į kurį atsigręždavo beveik kiekvienas praeivis, o dažnas dargi sustodavo. Jis buvo apsirengęs naujintėle žydria eilute, ant galvos švietė minkštais atlakais skrybėlė, o rankoje švaistėsi juoda lazdutė su baltu bumbulu iš dramblio

[90] Ten pat, l. 45.

kaulo. Platus, įžambiai dryžuotas kaklaryšis švaistėsi aplink jo galvą“[91]. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad toks dendiškas, savimi pasitikinčio, pozuojančio menininko įvaizdis, kaip pažymi ir amžininkai, susiformavo poetui grįžus iš Vakarų Europos. Vadinasi, europinių kultūros patirčių įtaka buvo labai reikšminga laikinosios sostinės menininkams.

Dar vienas tarpukario Kauno menininkas, kuris puošnų savo įvaizdį užfiksavo 1936 m. autoportrete – dailininkas J. Vienožinskis.[92] Šį Kauno meno mokyklos dėstytoją amžininkai įvardija kaip tikrą bohemos atstovą.[93] Bohemiškumo bruožų galima pastebėti ir minėtame J. Vienožinskio autoportrete, kuriame jo apranga iškilminga, nekasdieniška. Pasak mados tyrinėtojų, tarpukariu peteliškė po kaklu bei marškinių apykaklė su nulenkiamais kampučiais buvo derinamos su vakariniu drabužiu.[94] Taigi tokia apranga būdavo skirta ypatingoms progoms. Nekasdieniškumą, iškilmingumą liudija ir išdidi dailininko poza, rankoje laikomas cigaras (tarsi prabangos ženklas). Dendizmo apraiška gali būti laikoma ir tai, kad nutapytame autoportrete, antrame plane, veidrodyje, matoma J. Vienožinskio nugara. Vadinasi, jam buvo svarbu, kad būtų *matomas* visas – tai savotiškas narcisizmo požymis. Ir apskritai aplinka, kurioje save tapo J. Vienožinskis, atrodo nekasdieniška, tinkama kūrėjui – už jo nugaros Miloso Veneros skulptūra. Iš tiesų atsiribojimas nuo kasdienių problemų, pasinėrimas į savo kūrybinį pasaulį, savotiška arogancija plačiosios visuomenės atžvilgiu yra dažnai pastebimi bohemos bruožai. Vis dėlto minėtų bohemiškumo apraiškų nederėtų suabsoliutinti. Vien tai, kad J. Vienožinskis ėjo gana aukštas pareigas Kauno meno mokykloje, primena konformizmą su taisyklėmis, kuris svetimas bohemai.

Dendiškumo apraiškų esama ir rašytojo, Lietuvos universiteto dėstytojo Balio Sruogos įvaizdyje. Viena iš jo studenčių teigė, kad B. Sruoga buvo „iškili asmenybė, originalumas, nesutelpąs į jokio šabloniškumo rėmus, ir savarankiška laikysena“[95]. Net kritiškai žvelgiant į šiuos žodžius ir atmetus galimą studentės susižavėjimą dėstytoju, vis tiek galima kalbėti apie savitą B. Sruogos asmenybę. Išskirtinė buvo ir rašytojo apranga: „Žiemą rengdavosi ilgaskvernį surdutą, dryžuotas „diplomatines“ kelnes, o po kaklu pasirišdavo juodą kaspiną, kuris jo studentams asocijavosi su „artistiška siela“[96]. Pavasarį dėvėdavo sportinę eilutę golfui su languotomis žemiau kelių apdribusiomis kelnėmis[97],

[91] Ten pat, l. 46.

[92] Justinas Vienožinskis, *Autoportretas*, 1936, drobė, aliejus, 100x70 cm, ČDM, Mt-1134. Iš leidinio*: XX a. lietuvių dailės istorija*, Vilnius, 1982, il. 183.

[93] *Justinas Vienožinskis: straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* / Sud. I. Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970, p. 319.

[94] V. Idzelytė, min. veik., p. 338.

[95] H. Korsakienė, min. veik., 1977, p. 76.

[96] Ten pat.

[97] Ten pat.

ant galvos užsidėdavo beretę.[98] Pažymėtina, jog kaspinas po kaklu atrodė kiek senamadiškas, bet vasarinė B. Sruogos apranga itin atitiko laikmečio madas. Rašytojo gyvensena taip pat pasižymėjo bohemiškumu: pavyzdžiui, jis su draugais mėgo lankytis Kauno kavinėse ar restoranuose. Žinoma, tai tik pavienis B. Sruogos stilių atskleidžiantis epizodas, tačiau jis parodo bohemiškos gyvensenos bruožus.

Apibendrinant dendizmo apraiškas laikinosios sostinės bohemininko įvaizdyje, jas būtų galima įvardyti kaip itin didelį dėmesį savo išvaizdai, pasitikėjimą ir orią pozą. Tam galėjo turėti įtakos patirtis, įgyta gyvenant Vakarų Europoje, ir savito gyvenimo būdo formavimas siekiant patraukti kitų žmonių dėmesį („buvimo poetu etalonas“). Vis dėlto kalbėti apie gryną bohemininko dendžio tipą Kauno kultūrinėje terpėje reikėtų atsargiai, nes išvaizdos dendiškumas dažnai persipindavo su praeities idealizuotojo senamadiškais aksesuarais ir maištininko, protestuotojo idėjomis.

Maištininko bruožai bohemininko įvaizdyje

Tarp laikinosios sostinės menininkų buvo ir tokių, kurie siekė maištauti, sukurti savitą įvaizdį, kuriam būdingi ryškūs stiliaus akcentai, arba apskritai pristatyti save kaip visiškai nesirūpinantį išvaizda. Toks įvaizdis bene labiausiai atitiktų stereotipinį ir iki šių dienų išlikusį bohemininko įvaizdį. Bohemininkus, siekiančius radikaliai išsiskirti, galima pavadinti maištininkais arba protestuotojais, – jie ir bus plačiau aptarti šiame skyriuje.

Vienas iš bohemininko maištininko raiškos pavyzdžių – aprangos ir elgesio, neatitinkančio plačiosios visuomenės normų, dermė. Dalis Kauno bohemos atstovų vienu ar kitu metu laikėsi, pasak jų pačių, *bohemininkų ideologijos*. Tarp tokių buvo daugiausia jaunesnioji menininkų karta – rašytojai Pulgis Andriušis, Antanas Miškinis, Bronys Raila ir dar kelios dešimtys kitų.[99] Kaip prisimena rašytojas B. Raila, jiems tuomet atrodė, kad stilinga, tvarkinga apranga, iškvepinta odekolonu, yra yda ir parodo žmogaus būdą bei asmenybę: „Tai tuščiaviduris miesčionis, paikas pamaiva, falšyvas ponaitis, susilaižęs veršelis, karjeristas“[100]. Tuomet vyravo įsitikinimas, „kad sveikiau ir įspūdingiau, jei koks berniokas laikosi kaip tikras bernas. Kelnės neprosytos, švarkas su išlieto alaus dėmėm, batai paskutinįkart valyti pernai ir dar išklypę, kaklaraištis nutrintas ir persisukęs ant šono arba ir be jokio kaklaraiščio, tik užsimovęs „fufaiką“. Plaukai kirpti prieš pusmetį ir padraikyti atgalia ranka. Jokių pomadų

[98] A. Miškinis, *Rinktiniai raštai. Darbai apie literatūrą, rašytojus. Autobiografijos. Laiškai*, Vilnius, 1996, p. 321.

[99] B. Raila, *Kodėl antraip? Literatūrinės kronikos su išgyvenimais*, Vilnius, 1991, p. 26.

[100] Ten pat, p. 26.

(apsaugok Viešpatie!), jokių kvepalų ir „deodorontų“. O jei kojinės kiauros ir iš tarpupirščių dvelkia nuosavas odekolonas, tai dar geriau. Tik barzdos buvo dar ne madoje“[101].

Tokios maištingos pozos jaunų rašytojų būta ir daugiau. Nesiprausęs, vaikštantis neskalbtomis kojinėmis, nesirišantis kaklaraiščio arba pasirišantis jį netvarkingai – tokiu pavyzdžiu tapo rašytojas Kazys Boruta, kurio nuomone, skirti dėmesio išvaizdai – labai miestietiška[102] (o tai, kas miestietiška, tikrai netinka bohemininkui). Amžininkų atsiminimuose, dar tik planuojantis vykti į laikinąją sostinę iš Marijampolės, K. Boruta buvo vadinamas *poetu originalu*, o jo savita poza apibūdinama kaip *borutiška*: „Jis nepakentė bet kokio mėgdžiojimo, šablono ir ėjimo pagal srovę. [...] Jis rūkė ten, kur buvo draudžiama, iššaukiamai juokėsi, kur nuolankiai tylėjo kiti, ir panašiai“[103]. Žinoma, tai užfiksuota atsiminimuose, kurie visada vertintini kritiškai, nes dažnai labiau atspindi visuomenės įsivaizdavimą apie asmenis, nebūtinai tikrovę. Kita vertus, tikėtina, kad tokių nuostatų paveikti literatai kažkuriuo periodu protestą prieš miestietiškos visuomenės madą išreiškė netvarkingu drabužių dėvėjimu. Tačiau tai, kaip jau minėta, kartais tebūdavo bohemininko gyvenimo etapas, nebūtinai trukęs ilgesnį laiką.

Tokia bohemininkų išraiška gali būti siejama ir su rašytojo asketo, atsidavusio tik kūrybai, suvokimu. „Tikri rašytojai ir poetai tuomet man atrodė, ir dabar, beje, atrodo, kažkokie ypatingi žmonės, neprilygstamo, nepasiekiamo lygio žmonės, atsisakę savo asmeniškos laimės, gerbūvio, gyvenimo patogumų, gyvenantieji vien kūryba, aukštomis idėjomis, pasišventusiai nešantieji liaudžiai, visuomenei tiesos žodį, grožį, gėrį, laimę“, – teigė rašytojas Juozas Baltušis.[104] Iš tiesų savo išvaizda pernelyg nesirūpinantis, vien „menu gyvenantis“ menininkas būtų tobulas bohemos atstovo prototipas. Šis įvaizdis vėl sugrąžina prie jau minėtų romantikų, praeities idealizuotojų bohemininkų įvaizdžio, kurio vienas iš ypatumų – atsidavimas kūrybai. Taigi galima dar kartą konstatuoti, jog laikinosios sostinės bohemininkų įvaizdis – reliatyvus dalykas, o jo elementų, kurie greitai kinta, pastebima tarp skirtingų kartų ir pažiūrų asmenybių, todėl išskiriami įvaizdžio tipai yra santykiniai ir apytiksliai.

Netradicinį ir gal kiek šokiruojantį aptariamu laikmečiu įvaizdį turėjo ir vyresniosios menininkų kartos atstovas, aktorius, režisierius Borisas Dauguvietis, kuris turbūt apskritai vienas iš pirmųjų Lietuvoje vyrų buvo įsivėręs auskarą. Pažymėtina, jog auskarus mėgdavo nešioti čigonų tautybės vyrai (būtent nuo šios etninės grupės laisvo, nevaržomo gyvenimo būdo ir kilo bohemiškojo gyvenimo ir pačios bohemos (menininkų) pavadinimas).[105] B. Dauguviečio

[101] Ten pat.
[102] M. Meškauskienė, *Žvelgiu į tolius*, Vilnius, 1969, p. 206–207.
[103] Ten pat, p. 206.
[104] J. Baltušis, Prisiminimai apie Teofilį Tilvytį, 1974, *NMMB RS*, f. 130, b. 1685, l. 2.
[105] H. Kreuzer, min. veik., p. 47.

3 pav. Borisas Dauguvietis, *Sekmadienis*, Nr. 28, 1930, p. 2.

auskaras laikinojoje sostinėje daug ką stebino ir visada būdavo pastebėtas. Tapydamas B. Dauguviečio portretą 1927 m. į auskarą atkreipė dėmesį dailininkas Jonas Šileika[106], auskarą kaip vieną pagrindinių B. Dauguviečio stiliaus detalių pasirinko ir 1930 m. režisierių šaržavęs *Sekmadienio* karikatūristas (žr. 3 pav.). Abiejuose kūriniuose auskaras yra vienas svarbesnių akcentų, o karikatūroje jis itin ryškus. Sunku paaiškinti, kodėl režisierius lyg vizitinę kortelę pasirinko būtent auskarą. Galima daryti prielaidą, jog tarpukario Kaune B. Dauguvietis, siekęs gyventi laisvą ir nevaržomą bohemininko gyvenimą, žavėjosi čigonų kultūrai būdingu laisvumu. Tiesa, čigonų tautybės žmonių auskarai buvo iš brangiųjų metalų, o B. Dauguvietį J. Šileika vaizduoja taip, lyg jo auskaras būtų neatskiriama režisieriaus dalis, atspindinti charakterį, inteligentiškumą, tačiau ne prabangos siekį.

Pažymėtina ir tai, kad dauguma bohemos atstovų portretuose vaizduojami vilkintys vyriškus kostiumus, frakus, surdutus ar bent jau švarkus, o B. Dauguvietis nutapytas vienmarškinis. Galbūt tai paaiškina B. Dauguviečio nenoras taikstytis su visuomenei įprastomis tradicijomis ir kanonais. Būtent šį režisierių, priešingai nei anksčiau aptartus menininkus, visuomenė jau laikė laisvesniu, šiek tiek ekstravagantiškesniu. Žinoma, gal tai ir atsitiktinumas, nebūtinai

[106] Jonas Šileika, *Boriso Dauguviečio portretas*, 1927, drobė, aliejus, 72x60 cm, ČDM, Mt-1961. Iš leidinio: *Jonas Šileika: 16 reprodukcijų* / Sud. A. Savickas ir kt., Vilnius, 1971.

atskleidžiantis B. Dauguviečio kaip bohemininko įvaizdį. Kita vertus, kituose skyriuose bus aptarta gana bohemiška režisieriaus gyvensena, todėl bandymai B. Dauguviečio įvaizdyje įžvelgti bohemiškumo apraiškų nėra nepagrįsti.

Maištininko įvaizdžiu, siekiu išsiskirti pasižymėjo ir kitas XX a. pradžios Lietuvos rašytojas Petras Cvirka, kuris dažnai dėvėjo ilgą prasagstytą paltą, ryšėjo ryškų kaklaraištį, užsimesdavo puošnų, akį rėžiantį šaliką.[107] Bohemiškų apraiškų galima pastebėti ir P. Cvirkos gyvensenoje. Jis neretai lankėsi bohemiška vadintoje *Konrado kavinėje.*[108] Būtent čia P. Cvirka siekdavo būti dėmesio centre – šmaikštaudavo, visus stebindavo sąmojais, kartais kritikuodavo valdininkiją. „Jis kritikuodavo pasipūtusius valdžios atstovus, kurie pasižymėdavo dideliu konformizmu: galvojo vienodai, kalbėjo panašiai, gestikuliavo bemaž sutartinai, o jau išpuikimas – begalinis“[109]. Pasak P. Cvirkos bičiulio Vytauto Bacevičiaus, rašytojas netgi ironiškai pamėgdžiodavo tokius valdininkus.[110] V. Bacevičiaus atsiminimai, patekę į rinkinį apie P. Cvirką sovietmečiu, gali būti tendencingi, tačiau, atsižvelgiant į paties P. Cvirkos socialistines pažiūras, visai tikėtina (prisiminus prezidento Antano Smetonos autoritarinio režimo aspektus), kad jis nemėgo valdininkijos, kurią kaltino individualumo stoka, prisitaikymu.

P. Cvirkos pavyzdys darkart pabrėžia *gryno* bohemininko įvaizdžio nepastovumą. P. Cvirka, ką tik į laikinąją sostinę iš Veliuonos krašto atvykęs vaikinas, visiems įsiminė kuklia išvaizda ir stiliumi. Vis labiau įsitvirtindamas menininkų bendruomenėje, jis rinkosi ryškius aksesuarus (ekstravagancija, maištingumas – bohemos bruožai), kartais jo elgesys ir poza turėdavo aristokratiškumo užuominų, nors P. Cvirka kilęs iš valstiečių. Pavyzdžiui, kartą ant nuotraukos savo draugui P. Cvirka užrašė: „nuo karaliaus Petro I kunigaikščiui Augustinui I“[111]. Tokias pretenzijas į aukštus titulus literatūros tyrinėtoja L. Jakonytė priskiria „pozuojančio poeto“ savivokos tipui[112], kurį iš dalies galima sieti ir su bohema. Juk Kauno kultūrinėje terpėje iš provincijos atvykę jaunuoliai bohema tapo staiga (visa P. Cvirkos vaikystė – agrarinėje kultūroje, taigi greičiausiai su bohemiškomis nuostatomis susipažinta staiga, tik atvykus į Kauną, jos perimtos sparčiai, todėl dažnai likdavo paviršutiniškos).

Maištingesnius Kauno bohemininkus galima atpažinti ir pagal tam tikrus atributus, pavyzdžiui, cigaretę arba pypkę. Rašytoją Joną Marcinkevičių, kuris buvo vienas iš *etatinių* mėgstamos Kauno bohemos *Konrado kavinės* lankytojų, rašytojas Antanas Venclova prisimena kaip „prisiplakti mėgusį tipą“, kuris ieškodavo kompanijos, galinčios jam nupirkti alaus, degtinės ar cepelinų.[113] Galimą

[107] H. Korsakienė, min. veik., 1977, p. 59–60.
[108] V. Bacevičius, Konrado kavinėje, *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, Vilnius, 1969, p. 214–215.
[109] Ten pat, p. 214.
[110] Ten pat.
[111] L. Jakonytė, min. veik., p. 61–62.
[112] Ten pat.
[113] A. Venclova, min. veik, 1966, p. 266–267.

bohemišką šio žmogaus gyvenseną rodytų ir jo nemokėjimas tvarkyti finansinių reikalų (vienas bohemos apibrėžimo komponentų – neigiamas bohemos požiūris į savą biudžetą ir negebėjimas jo tvarkyti[114]). Literatūrologas Vytautas Kubilius rašytoją taip pat priskiria Kauno bohemai ir pažymi, jog J. Marcinkevičius „rašydavo romanus, prašvilpęs gautą avansą, kartais net užstatęs rašomąją mašinėlę“[115]. 1940 m. P. Kalpoko nutapytame portrete J. Marcinkevičius vaizduojamas patogiai įsitaisęs krėsle, vienoje rankoje laikąs cigaretę, o kitoje tarsi „priedangai, jog skaito, sukurti“ laikydamas atverstą knygą.[116] Tarp bohemos atstovų buvo labai populiaru rūkyti, ypač bohemiškomis vadintose kavinėse, – tai liudija amžininkai: „Čia visi rūko, ir dūmų debesys plaukioja po visą šią girtą salę“[117]. Cigaras, cigaretė buvo svarbi ir kitiems bohemininkams (prisiminkime: J. Vienožinskis 1936 m. autoportrete taip pat laiko smilkstantį cigarą).

Rašytojo su cigarete rankoje įvaizdis atsispindi ir to meto Europos menininkų portretuose. Pavyzdžiui, vokiečių dailininko George'o Groszo 1925 m. tapytame vokiečių rašytojo, gero dailininko draugo, Walterio Mehringo portrete vyriškis vaizduojamas panašiai kaip ir J. Marcinkevičius – sėdintis kėdėje, su cigarete rankoje.[118] Tiesa, J. Marcinkevičiaus poza laisvesnė, veidas ne toks mąslus kaip W. Mehringo. Vis dėlto toks bohemiško menininko su smilkstančiu cigaru rankoje ikonografinis vaizdinys rodo laikinosios sostinės bohemininko įvaizdžio kosmopolitiškumą.

Dar vienas atsipalaidavusio bohemininko įspūdį sudarantis menininkas – Juozas Mikėnas. Šį skulptorių amžininkai prisimena sėdintį *Konrado kavinėje*: „ramų, tylų, į aplinką žiūrintį primerktų mėlynų akių ironišku žvilgsniu“[119]. Kitoks J. Mikėno įvaizdis – 1927 m. tapytame autoportrete[120], kuriame menininkas su skrybėle (pažymėtina, jog anksčiau aptartų bohemininkų portretuose jie be skrybėlių). Pasak tarpukario madų tyrinėtojų, jaunuolis be skrybėlės tuo

[114] H. Kreuzer, min. veik., p. 49.

[115] V. Kubilius, Bohema. *Lietuvių literatūros enciklopedija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lle.lt/search3.htm, žiūrėta 2010 m. kovo 15 d.

[116] Petras Kalpokas, *Rašytojo Jono Marcinkevičiaus portretas*, 1940, drobė, aliejus, 87x40 cm, LDM, T-1895. Iš: *Lietuvos nacionalinio muziejaus katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.rinkinys.ldm.lt/iris/index.aspx?cmp=search&action=details&lang=LT&mus=1&ext_id=916986, žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.

[117] J. Mulevičiūtė, min. veik., p. 53.

[118] George'as Groszas, *Rašytojo Walterio Mehringo portretas* (*Portrait of the Writer Walter Mehring*), 1925, drobė, aliejus, 90x80 cm, *Koninklijk Museum voor Schone Kunsten*, Antwerp, Belgium [interaktyvus]. Prieiga per internetą: Olgas's gallery http://www.abcgallery.com/G/grosz/grosz24.html, žiūrėta 2010 m. balandžio 10 d.

[119] A. Venclova, min. veik., 1966, p. 447.

[120] Juozas Mikėnas, *Autoportretas*, 1927, Akvarelė, popierius, 35x25,5 cm, LDM, T-1906. Iš: *Lietuvos dailės muziejaus elektroninis katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.rinkinys.ldm.lt/iris/index.aspx?cmp=search&action=details&lang=LT&mus=1&ext_id=1056885, žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.

metu buvo traktuojamas kaip ekscentriškas.[121] Paradoksalu, tačiau minėtame J. Mikėno autoportrete skrybėlė kaip tik ir suteikia ekscentriškumo. J. Mikėnas čia jau nebeprimena anksčiau apibūdintų romantiškųjų rašytojų ir dailininkų. Priešingai, portreto centre nutapyto žmogaus žvilgsnis rimtas, gal net griežtokas ar piktas, o skrybėlė sukuria nebe elegancijos, bet provincialumo įspūdį (ji užversta per aukštai, matyti plaukų sruogos ant kaktos; toks įvaizdis panašus į kaimo berno). Į klausimą, kodėl pasirinktas toks vaizdavimo būdas, nelengva atsakyti, tačiau galbūt jis perteikia tikrąjį J. Mikėną – nesirūpinantį, „ką pasakys kiti“, pabrėžtinai išsakantį savo poziciją visuomenei. Dėl to jis ir priskirtinas bohemininkų maištininkų tipui.

Taigi kai kurie laikinosios sostinės menininkai savo, kaip *kitokio* bohemininko, įvaizdžiu pabrėžė maištingumą ir protestą. Maištininko įvaizdis tarpukario Kaune buvo kuriamas dvejopai – pavienėmis, netradicinėmis, ryškiomis aprangos detalėmis, aksesuarais, atributais (ryškus šalikas, auskaras, cigaretė, netvarkingai užmaukšlinta skrybėlė) arba netvarkingu, atsainiu drabužių dėvėjimu, maištinga elgsena. Maištininkais gali būti pavadinti įvairių kartų menininkai, nors vyresnieji labiau mėgo tik pavienius aksesuarus, o jaunesnieji kartais sukurdavo net maištingo įvaizdžio *ideologiją*. Pagrindinis jos akcentas – nesirūpinimas savo išvaizda.

Bohemiškumo apraiškos menininkių įvaizdyje

Ankstesniuose skyriuose aptarta, kaip vyrai reiškėsi Kauno bohemoje. O koks buvo moterų vaidmuo? Iš aptartos medžiagos gali susidaryti įspūdis, kad laikinojoje sostinėje bohema buvo išskirtinai vyriška. Tai pastebėjo ir tarpukario literatūros tyrinėtoja Žydronė Kolevinskienė, kurios teigimu, XX a. 3–4 dešimtmečių Lietuvoje boheminę laikyseną rinkosi faktiškai vien vyrai.[122] Ar iš tiesų šis požiūris pagrįstas?

Žvelgiant į aptariamo laikotarpio menininkų susitikimų neformalioje aplinkoje nuotraukas, galima pastebėti ir moterų – tai daugiausia bohemininkų žmonos. Iš dailininkių su bohema galėtų būti siejamos ne lietuvių kilmės, tačiau Lietuvos kultūrai svarbios moterys: dailininkė Barbora Didžiokienė,

[121] T. Milušauskaitė, *Tarpukario rūbų raida Lietuvoje, 1918–1940 m.*: VDU menotyros magistro darbas, Kaunas, 2001, p. 28.

[122] Ž. Kolevinskienė, Lyčių stereotipų paneigimas Liūnės Janušytės romane „Korektūros klaida“, *Žmogus ir žodis*, Nr. 1, 2006 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:vUYs6BNKSPwJ:www.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2006/kolevinskiene.pdf+moterys+lietuvos+bohemoje&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESi-FqoiTf2-xickTXDJ97MCvPYbmATtTtg5mzY5KozJMykw6fq9ehBmeYKbwHvViQkKEDgN0fU9svTKwnEd2QaTkC09hzSw00pDULFNstzKkxqbNb1X2mdoNEE7wI98qEUVg3g7&sig=AHIEtbSUh1Rl_08dtRDYkOvvmfZc8xGqw, žiūrėta 2010 m. vasario 24 d.

baleto artistė, dailininkė Olga Dubeneckienė-Kalpokienė, iš dalies – dailininkė Marija Račkauskaitė-Cvirkienė, aktorė, poetė Elena Žalinkevičaitė-Petrauskienė ir kt. Iš netekėjusių menininkių kiek aktyviau į bohemininkes pretendavo rašytoja Liūnė Janušytė. Šias moteris galima tik iš dalies sieti su bohema (išskyrus L. Janušytę), todėl kiekvienos iš jų įvaizdžio analizė nėra būtina. Tiesa, matyti ir vienas bendras jų išvaizdos bruožas: dauguma minėtų moterų vienu ar kitu metu mėgo trumpus plaukus, – tokia šukuosena tapo madinga tarpukariu, ir ją mados istorikai sieja su berniūkščio įvaizdžiu.[123] Apskritai kalbant apie tarpukario moteris, galinčias bent kiek pretenduoti į bohemininkes, reikėtų pažymėti, kad jų nėra daug, tačiau visos pretenduoja į tarpukariu *art deco* stiliui dailėje būdingą drąsios moters tipą.[124] Meno pasaulio moterys Kaune turėjo būti drąsios dėl tuo metu Kaune vyravusio požiūrio į moterį, todėl pirmiausia jį ir apžvelsime.

Mažą moterų skaičių Kauno bohemoje galėjo lemti įvairios priežastys. Viena iš jų – gan konservatyvus visuomenės požiūris į menininkes. Aptariamo laikotarpio spaudoje kilo polemika, pradėta visuomenės veikėjo Vytauto Bičiūno, apie moters *prigimtį* būti įkvėpėja, mūza vyrams, bet ne kūrėja. Jei moteris kuria, ji tarsi suvyriškėja ir tampa „trečiąja lytimi“, tarpine faze tarp tikros moters ir virilės (suvyriškėjusios), o vienintelė meno sritis, kurioje moteris gali tinkamai reikštis, yra teatras.[125] Į šį 1930 m. *Židinyje* pasirodžiusį straipsnį kritiškai atsakė rašytoja Petronėlė Orintaitė, *Naujojoje vaidilutėje* teigdama, kad menininkės niekuo nenusileidžia vyrams.[126] Tokia polemika tuometiniame visuomeniniame kontekste atrodo šiek tiek paradoksaliai[127], tačiau tendencingai. Taigi vyraujant negatyviam požiūriui į menininkes tikėtina, jog moteriai įsijungti į muskulinistinę bohemišką kontrkultūrą buvo sunku.

Moterų dalyvavimą lietuviškoje bohemoje apribojusių priežasčių galima santykinai ieškoti ir analizuojant išsilavinimo galimybes arba net tuometinius

[123] D. Valevičienė, Laiko veidrodis rodo tikrą žavesį. Praėjusio amžiaus trečio dešimtmečio moterys buvo tokios pat pasitikinčios savimi kaip šiuolaikinės, *Kauno diena*, 2004, vasario 24 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://209.85.135.132/search?q=cache:nSMHr1Xdqk8J:kauno.diena.lt/dienrastis/kita/laiko-veidrodis-rodo-tikra-zavesi-16842+kauno+diena+trumpi+kirpimai+moteru+mados&cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, žiūrėta 2010 m. kovo 1 d.

[124] G. Jankevičiūtė, min. veik., 1998, p. 16.

[125] V. Bičiūnas, Apie moteris menininkes, *Židinys*, Nr. 8-9, 1930, p. 165–167.

[126] P. Orintaitė, Mūsų moterų kūrybos galia, *Naujoji vaidilutė*, Nr. 2, 1932, p. 66–78.

[127] Oficialiai tarpukario Kaune buvo suteikta ypač daug erdvės reikštis moterims. Lietuva buvo viena pirmųjų valstybių Europoje (žinoma, neužmirštant ankstesnių moterų emancipacijos judėjimų Skandinavijos šalyse), leidusi plėtotis moterų emancipacijai. Moterys reiškėsi visuomeninėse srityse: G. Petkevičaitė-Bitė 1920 m. atidarė pirmąjį Steigiamojo Seimo posėdį, 1926 m. Lietuvos Seime buvo svarstoma pirmoji valstybės prezidentės kandidatūra, per Nepriklausomybės dvidešimtmetį įsteigta nemažai įvairaus pobūdžio moteris vienijančių organizacijų (tarp jų ir meno srityje) ir t. t. (žr. V. Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 249–256).

populiarius kultūros bei meno judėjimus. Pavyzdžiui, XX a. 3 dešimtmetyje lietuvių literatūroje atsiradęs avangardizmo judėjimas, savo idėjomis artimas bohemiškai kontrkultūrai, buvo agresyvus, stiprus ir vyriškas.[128] Kita vertus, tenka sutikti su Viktorijos Daujotytės nuomone, kad avangardizmo literatūra padėjo suformuoti naują moters viešumoje tipą – laisvai besijaučianti vyrų draugijoje, gurkšnojanti vyną ir rūkanti cigaretę.[129]

Kaip tokios moters pavyzdį veikiausiai galima nurodyti jau minėtą L. Janušytę. Jos asmenybė ir įvaizdis – jei ne vienintelis, tai bent vienas labiausiai atitikusių bohemos moters įvaizdį. Ji, anot tyrinėtojos Žydronės Kolevinskienės, „gana akivaizdžiai deklaruodama gana „palaidą, netvarkingą gyvenimą", elgesio laisvumą, buvo reta išimtis" ir siekė prisidėti prie „madas diktuojančių" tuometinių poetų Kazio Binkio, Stasio Anglickio, Juozo Tysliavos, Stasio Šemerio.[130] Jonas Aistis savo atsiminimuose stebėjosi, kad viename literatūros vakare ši moteris kiek per daug atsipalaidavo ir pradėjo šokti viena. Ten buvusiam K. Binkiui tai nepatikę ir šis išvykęs namo.[131] Galbūt vienam iš Kauno bohemos lyderių nepatiko moters bandymai įsilieti į bohemiško gyvenimo ritmą? Tai patvirtina ir kiti bohemos tyrinėtojai: „Valdantysis diskursas nepripažįsta „apvertimo", vaidmenų „susikeitinimo". Bohemiškas gyvenimas stereotipiškai suvokiamas kaip vyro prerogatyva. Moteris vyriškame valdžios diskurse tėra tik „Kita, Svetima".[132]

Bohemiškumo apraiškas, pasitikėjimą savimi liudija faktas, kad L. Janušytė apie 1938 m., neturėdama nuolatinių pajamų, ryžosi viena vykti į Paryžių, paskui į Londoną.[133] O ir savo romane *Korektūros klaida*, kuriame galima rasti nemažai autobiografinių detalių, L. Janušytė greičiausiai aprašė laisvą ir audringą savo gyvenimą Paryžiaus Lotynų kvartale ir vakarėlius, tuo metu kiek šokiruojantį susižavėjimą juodaodžiu vyriškiu.[134] Jos laisvumą vyrų draugijoje patvirtina ir nuotraukos, kuriose rašytoja dažnai užfiksuota vyriškoje kompanijoje.[135]

Kai kuriose nuotraukose rašytojos įvaizdis primena – pagal ano meto sampratą – *nepriklausomą* moterį – stilingai pasipuošusią, rūkančią ir gurkšnojančią

[128] Išsamiau apie avangardizmo sąjūdį žr.: D. Striogaitė, *Avangardizmo sūkuryje*, Vilnius, 1998; Ch. Zürcher, *Lietuvių avangardo pavasaris*, Vilnius, 1998.

[129] V. Daujotytė, min. veik., p. 250.

[130] Ten pat, p. 250.

[131] J. Aistis, min. veik., 1954, p. 35–36.

[132] Ž. Kolevinskienė, min. veik., p. 64.

[133] V. Gustainis, min. veik., 1991, p. 172–181.

[134] L. Janušytė, *Korektūros klaida*, Kaunas, 1938 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://74.125.77.132/search?q=cache:HbGY8MDnpCAJ:www.culture.lt/satenai/%3Fleid_id%3D657%26kas%3Dstraipsnis%26st_id%3D1892+korekturos+klaida+janusyte&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, žiūrėta 2010 m. balandžio 1 d.

[135] Nuotraukoje iš dešinės į kairę – Zigmas Kuzmickis, Telesforas Valius, P. Gaučas, Liūnė Janušytė ir neatpažintas asmuo Paryžiuje, apie 1937, *MLLM*, Liūnės Janušytės fondas In. Nr. 28356.

alų.[136] Tiesa, nežinoma šios nuotraukos data – gali būti XX a. 4–5 dešimtmečiai, vis dėlto tokio L. Janušytės įvaizdžio užuomazgas galima sieti su tarpukariu. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad, pavyzdžiui, J. Mikėno tapytame rašytojos portrete vaizduojama paprasta mergina be jos emancipaciją išreiškiančių atributų. Portrete ji kukli, nuleidusi akis. Taigi, kaip ir vyrų atveju, moters bohemininkės įvaizdis tarpukariu nenuoseklus ir prieštaringas.

Stiprios, emancipuotos moters įvaizdžio bruožų galima pastebėti ir B. Didžiokienės 1933 m. autoportrete, kuriame ji vaizduojama su smilkstančia cigarete rankoje, apsivilkusi vyrišką aprangą primenančius drabužius – švarką ir marškinius.[137] O kai kuriuose XX a. 3 dešimtmečio jos vyro V. Didžioko darbuose ji itin moteriška, laikanti gėlę.[138] Taigi matyti pačių dailininkių savivokos (stipri, šiek tiek vyriška) ir vyrų suvokimo (moteriška, įkvėpėja) skirtumas. Drąsios moters vaizdinių tapybos darbuose galima rasti ir, pavyzdžiui, tarpukario vokiečių dailininkų kūriniuose, kur neretai tapytos rūkančios moterys kavinėje.[139]

Toks laisvos, nepriklausomos moters įvaizdis primena europinės bohemos nepriklausomos moters įvaizdį. Tyrinėtojos E. Wilson nuomone, bohemos moteris gali būti nepriklausoma moteris, grizetė (laisva, koketė), meilužė, mūza, modelis, žmona, mama, salono šeimininkė, darbininkė, „laisva dvasia“, lesbietė, menininkė.[140] Laikinosios sostinės bohemoje moterų apskritai buvo nedaug, taigi apie tokių tipų įvairovę kalbėti nėra pagrindo. Tačiau moterims galėjo būti labai svarbu pasinerti į bohemišką, maištingą gyvenimą, atsiveriant galimybei protestuoti prieš santykinį moterų ignoravimą.

Be L. Janušytės, to siekė ne viena Kauno menininkė, todėl galima kelti prielaidą, jog ryškėjo atkaklios ir drąsios laikinosios sostinės menininkės įvaizdis. Pavyzdžiui, XX a. 4 dešimtmečio grafikių Marcelės Katiliūtės ir Domicelės Tarabildienės noras išvykti studijuoti į Paryžių, kad būtų *laisvos* menininkės[141], liudija jų nepriklausomybės siekį. Įgyvendinti šį norą 1937 m. pavyko tik D. Tarabildienei, kuri, gyvendama Kaune, šokiravo laikinosios sostinės visuomenę, kurdama savo pačios aktus.[142] Per drąsu D. Tarabildienę laikyti viena iš

[136] *Liūnė Janušytė*, apie XX a. 4–5 dešimtmetį. Fotografija. *Lietuvos žinios*, Nr. 16, 2003, p. 20.

[137] Barbora Didžiokienė, *Autoportretas*, 1933, popierius, tempera, 53x44 cm, Lietuvos dailės muziejus (LDM), T-3104. Iš: *LDM rinkinių katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.rinkinys.ldm.lt/iris/index.aspx?cmp=search&action=details&lang=LT&mus=1&ext_id=921833, žiūrėta 2010 m. kovo 30 d.

[138] Žr. *Lietuvos valstybės kūrėjai. XVI–XX a. pirmosios pusės portretai* / Sud. L. Jablonskienė, G. Jankevičienė, t. II, Vilnius, 2006, p. 42.

[139] M. Bienert, E. L. Buchholtz, *Die zwanziger Jahre in Berlin: ein Wegweser durch die Stadt*, Berlin, 2006, p. 144.

[140] E. Wilson, *Bohemians: The Glamour Outcast*, London, 2003, p. 86.

[141] R. Žukienė, Moterys menininkės tarp Kauno ir Paryžiaus: pranešimas, skaitytas Lietuvių išeivijos instituto konferencijoje *Lietuvė moteris emigracijoje*, Kaunas: Asmeninis R. Žukienės archyvas, 2007, gegužės 28, p. 4.

[142] Ten pat, p. 7.

Kauno bohemininkių, tačiau jos kūrybinėje veikloje pastebimas maišto, individualumo, inovacijų siekis, kuris yra viena iš bohemiškumo apraiškų.

Taigi bohemininkės įvaizdis laikinojoje sostinėje sietinas su drąsia, savo tikslo siekiančia moterimi, tačiau konservatyvioje visuomenėje moterims buvo gan sunku patekti į vyrišką bohemą. Pažymėtini tik pavieniai savarankiškų emancipuotų moterų atvejai: tarp jų išskirtina rašytoja L. Janušytė, iš dalies – B. Didžiokienė, kurių įvaizdis turėjo bohemos ypatumų. Vis dėlto jų pačių savivoka ir kitų, ypač vyrų, dailės kūriniuose perteiktas šių moterų įvaizdis skyrėsi. Tad ne tik vyrų, bet ir moterų, pretendavusių į bohemininkes, įvaizdis buvo nenuoseklus ir kontrastingas.

***

Tarpukario Kauno miesto aplinka pasižymėjo bohemiškų asmenybių įvaizdžio išraiškų įvairove. Tarp vyrų Kauno bohemoje galima išskirti ir romantiško praeities idealizuotojo, ir savo išvaizda itin besirūpinančio dendžio, ir visuomenės madas ironizuojančio maištininko pavyzdžių. Menininkių bohemiškoje aplinkoje buvo mažai, todėl atskiri tipai neišryškėjo. Vis dėlto lietuviškos bohemos įvaizdžiui būdinga daugybė kontrastų, todėl dažnai vienu metu išdidus, aristokratiškus bruožus bandantis demonstruoti menininkas kitą dieną tapdavo maištautoju. Ir atvirkščiai. Tokį lietuviškos bohemos įvaizdžio nenuoseklumą galėtų paaiškinti prielaida apie paviršinę ir laikiną *įvaizdžio formavimo koncepciją*, kai prisitaikoma prie vyraujančių madų, užimamų pareigų. Svarbus gali būti ir visuomenės žvilgsnis į bohemininkus – vienokius juos matė ar norėjo matyti aplinkiniai, kitokie jie buvo tikrovėje.

Tarpukario Kauno bohemininkų gyvensenos ypatumai

Savita bohemiška gyvensena yra viena esminių bohemos charakteristikų, sietina su specifiniu bohemininkų elgesiu ir manieromis, bendravimo tradicijomis, dažniausiai atsiskleidusiomis viešose miesto erdvėse. Teorinė savitos elgsenos motyvacija galėtų būti kildinama iš bohemininkų santykio su visuomene – sąmoningo atsiribojimo, maišto prieš miesčionijos vertybes, konvencionalumą, kurių išraiška – laisvas gyvenimo būdas linksminantis kavinėse ir restoranuose.[143] Sociologinių tyrimų duomenimis,

[143] L. Jakonytė, min. veik., p. 50.

stereotipinis bohemos vaizdinys siejamas su „nestandartiniais poelgiais, nebuitiniais pokalbiais, girtuoklystėmis ir t. t.“[144]

Kaip tarpukario Kauno bohemininkų gyvenimas atsispindi ikonografinėje medžiagoje ir amžininkų atsiminimuose? Atsakant į šį klausimą bus siekiama supažindinti su tarpukario Kauno menininkų gyvenimo būdo ypatumais, atsižvelgiant į Vakarų Europos bohemiškosios kontrkultūros įtaką, tarpukario Kauno provincialumo[145] veiksnį ir europietiškos bohemos sąvokos pritaikymo laikinosios sostinės kultūriniame kontekste komplikuotumą.

Lankymasis kavinėse

Viena iš bohemiškumo apraiškų viešose miesto erdvėse būtų galima laikyti susitikimų kavinėse tradiciją.[146] Ją užsienio tyrinėtojai vertina skirtingai: vieni labiau pabrėžia bohemos atstovų poreikį būti draugijoje, kur patiriamas dvasinis komfortas („bohema visada švenčia draugystę“[147]), kiti linksminimąsi, susitikimus nurodo kaip viešos išraiškos būdą.[148] Tačiau šie susitikimai galėtų būti analizuojami ir kaip terpė kilti naujiems kūrybiniams sumanymams, diskusijoms. O kaip gi buvo laikinojoje sostinėje? Ar iš tiesų tarpukario Kaune bohemos atstovai turėjo įprotį lankytis kavinėse? Ar buvo bohemininkų ypač pamėgtų kavinių ir restoranų? Jei taip, kas juose vyko?

Vienu iš bohemiškosios kontrkultūros požymių laikinojoje sostinėje galima laikyti bohemiškomis vadintų kavinių egzistavimą. Vietų, kuriose žmonės galėjo susitikti ir pabendrauti, tarpukario Kaune buvo ne viena. Vyresnioji menininkų karta mėgo linksmintis senamiesčio kavinėse. Kaip prisimena muziejininkas, dailės istorikas Paulius Gaulaunė, iš Krokuvos ir Peterburgo „bohemiškuosius įpročius“ parsivežusi menininkų kompanija (tarp jų buvo dailininkė ir šokėja O. Dubeneckienė, architektas V. Dubeneckis ir kt.) mėgdavo susitikti bevardėse smuklėse senamiestyje, netoli senojo turgaus. Šie menininkai lankydavosi ir *Konrado kavinėje* Laisvės alėjoje.[149] Be minėtų, tarp menininkų

[144] L. Kublickienė ir kt., min. veik., p. 65.

[145] Provincialumas čia suprantamas pagal *Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne* pateikiamą apibrėžimą – „būdingas provincijai, užkampiui, atsilikęs, siauras, ribotas“, pabrėžiant ribotumo, siaurumo aspektą.

[146] Kavinė čia išskiriama kaip vieta, kurioje bohemininkai lankėsi dažniausiai, nors jie rinkosi ir restoranuose ar smuklėse, todėl ir skyriaus pavadinimas yra santykinis, suformuluotas atsižvelgiant į vyraujančią susitikimų vietą. Terminas „tradicija“ čia vartojamas pasikartojančio papročio, įpročio, papratimo reikšme (žr. Tradicija; paprotys. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: www.lkz.lt, žiūrėta 2010 m. balandžio 1 d.).

[147] V. Nicholson, *Among the Bohemians – Experiments in Living 1900–1939*, London, 2002, p. 3.

[148] Žr. D. J. Taylor, *Bright Young People: The Rise and Fall of a Generation: 1918–1940*, London, 2008.

[149] *Justinas Vienožinskis: straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* / Sud.

Kaune populiarūs buvo *Versalio*, *Metropolio*, *Rambyno*, *Central* (dar žinomas *Božegraikos* vardu), restoranai, *Pale-ale* baras ir kt.[150, 151] Kartais kokios nors organizacijos atidarydavo savo bufetus ar kavines, kuriuos pamėgdavo Kauno menininkai. Tarp tokių minėtini *Vilkolakio klubo* bufetas, įkurtas 1919 m. *Vilkolakio klube*[152], kurį literatūrologas Giedrius Viliūnas apibūdina kaip ypač bohemišką[153], taip pat Rašytojų ir žurnalistų klubo bufetas Laisvės alėjoje (neilgai gyvavęs apie XX a. 3 dešimtmečio vidurį), kuris virto paprasta smukle ir pradėtas vadinti *R. ir Ž.* (Razbaininkų ir žulikų klubu)[154], *Lemenkūdra* (Lietuvos meno kūrėjų draugijos bufetas), kurioje ne kartą buvo pastebėti J. Vienožinskis, P. Galaunė, Vincas Krėvė, Juozas Tallat-Kelpša[155] ir kt.

Vis dėlto pagrindine Kauno bohemininkų susirinkimo vieta greičiausiai galima laikyti *Konrado kavinę*. Joje lankėsi dauguma Lietuvos meno, kultūros, visuomenės veikėjų: J. A. Herbačiauskas, O. Dubeneckienė-Kalpokienė, J. Vienožinskis, Nepriklausomieji, Arsininkai.[156] *Konrado kavinės* analogai Europoje galėtų būti *Café Momus* (XIX a.)[157], *La Rotonde*[158] ir *Chloserie des Lilas* (apie XX a. pr.) Paryžiuje[159], *Zielony balonik* Krokuvoje (XX a. 1–2 dešimtmečiai)[160], *Ziemiańska* tarpukario Varšuvoje[161], *Romanische Café* (XIX a. pab. – XX a. pr.) Berlyne[162], *Café Royal* Londone (XX a. pr.)[163] ir t. t. Taigi, atrodo, šiuo aspektu kauniečiai nesiskyrė nuo Europos bohemininkų, kurie susitikimus ir pasilinksminimus organizuodavo kavinėse. Vis dėlto labiau paanalizavus galima pastebėti ir Kauno bohemininkų savitumų.

I. Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970, p. 299; G. Jukelytė, Senamiestyje buvo menininkų centras, *Diena*, 1995, kovo 4, p. 10.

150 J. Mulevičiūtė, min. veik., 2001, p. 53.

151 1938 m. duomenimis, pagrindinės kavinės ir restoranai, kuriuose lankėsi Kauno bohemininkai, buvo įsikūrę tokiais adresais: *Metropolis* – Laisvės alėja 44; *Versalis* – Laisvės alėja 64; *Rambynas* – Vasario 16 g. 2; *Konrado kavinė* – Laisvės alėja 25; restoranas *Central* – Laisvės alėja 47, 1931 m. baras *Pale-ale* – Laisvės alėja 47 (1938 m. kavinė *Aldona*) (*Lietuvos telefonų abonentų sąrašas 1938 m.*, Kaunas, 1938; *Dienos naujienos*, Nr. 33, 1931, p. 4).

152 E. Vaitkevičiūtė, min. veik., 2007, p. 113.

153 G. Viliūnas, min. veik., p. 28.

154 V. Gustainis, min. veik., 1991, p. 46.

155 *Justinas Vienožinskis: straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* / Sud. I. Kostkevičiūtė, Vilnius: Vaga, 1970, p. 322.

156 J. Mulevičiūtė, min. veik., 2001, p. 54.

157 R. Mackonis, *Iš kavinės į kavinę*, Vilnius, 1994, p. 19.

158 J. P-nas iš Paryžiaus, *Keturi vėjai*, Nr. 3, 1927, p. 11–14.

159 J. Mulevičiūtė, min. veik., 2001, p. 53.

160 E. Vaitkevičiūtė, J. A. Herbačiausko asmenybė ir kūryba XX a. pradžios literatūrologiniame-kultūrologiniame kontekste, *Lituanistica*, Nr. 1 (53), 2003 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/lit31/L-075.pdf, žiūrėta 2011 m. kovo 3 d.

161 J. Mulevičiūtė, min. veik., 2001, p. 53.

162 M. Bienert, E. L. Buchholtz, min. veik., p. 142, 218.

163 V. Nicholson, min. veik., p. 269.

Lietuvoje susitikimų kavinėse priežastis galėtų būti viešumos siekis: bohemininkas norėjo būti pastebėtas, siekė, kad miesto centre vaikštantys miestiečiai į jį, oficialiai lyg ir turintį būti už visuomenės ribų, *pakraštyje*, galbūt nepripažintą „genialų kūrėją“, atkreiptų dėmesį. Tuo Lietuvos bohemininkai šiek tiek skyrėsi nuo europietiškųjų, nes pastarieji telkėsi specialiuose studentų, menininkų kvartaluose, miestų pakraščiuose esančiose kavinėse, smuklėse ir t. t.[164] Būtent priemiesčiuose dažniausiai kūrėsi dar ir šiandien turistų žinomi bohemiški kvartalai ar rajonai.[165] Viena vertus, galima kelti prielaidą, kad Europos didmiesčiai buvo gerokai didesni nei Kaunas, todėl miesto centro ir periferijos santykis galėjo būti ryškesnis. Kita vertus, tokios europiečių bohemininkų susitikimų vietos gali liudyti ir sudėtingą jų finansinę padėtį, nes miesto centro kavinės jiems netiko ir dėl dažnai aukštų kainų. O tarp Kauno bohemininkų visad būdavo tokių, kurie gaudavo pastovių pajamų dirbdami valstybės tarnyboje, universitete ar laikraščio redakcijoje.

Dar viena laikinosios sostinės bohemos lankymosi kavinėse ypatybė, rodanti kiek kitokią bohemiškumo sampratą Kaune – tai, jog kai kurie lietuviai bohemininkai susitikimams pasirinkdavo ne pačias kukliausias Kauno kavines. Pavyzdžiui, gana prabangus *Metropolio* restoranas kiek netikėtai gali būti įtrauktas į bohemiškų susitikimų vietų sąrašą. *Metropolyje* pietaudavo J. A. Herbačiauskas ir Juozas Keliuotis, taip pat B. Sruoga.[166] Vakarais čia biliardą žaisdavo K. Binkis ir K. Petrauskas.[167] Ano meto spaudoje rašyta, kad *Metropolis* – vieta, kur aukštoji visuomenė praleidžia laiką, kur galima išmokti gerų manierų, pažinti visuomenės elitą: diplomatus, pramonininkus, kitą visuomenės *grietinėlę*.[168] Taigi atsiskleidžia paradoksali situacija – aukštoji visuomenė ir vadinamoji bohema bendrauja toje pačioje aplinkoje. Iš tiesų tokios situacijos Kaune susidarydavo dėl pačios lietuviškos bohemos skirtumų, žvelgiant į jų statusą visuomenėje (nuo neretai skurdaus *Žiburėlio* bendrabučio[169] studento iki universiteto profesoriaus). Greičiausiai ir savita laikinosios sostinės menininkų savivoka, bohemiškumą siejant su laisvu pasilinksminimu ir nesureikšminant idėjinės motyvacijos[170], taip pat galėjo turėti įtakos ir net prabangūs restoranai tapo vietomis, kurios šiandien vadinamos *bohemiškomis*.

Minėtą lietuviškos bohemos bruožą, kurį galima pavadinti demokratiškumu,

[164] L. Jakonytė, min. veik., p. 54.

[165] Pavyzdžiui, Fritzovia ir Soho Londone, Lotynų kvartalas, Monmartras Paryžiuje, *Greenwich Village* JAV.

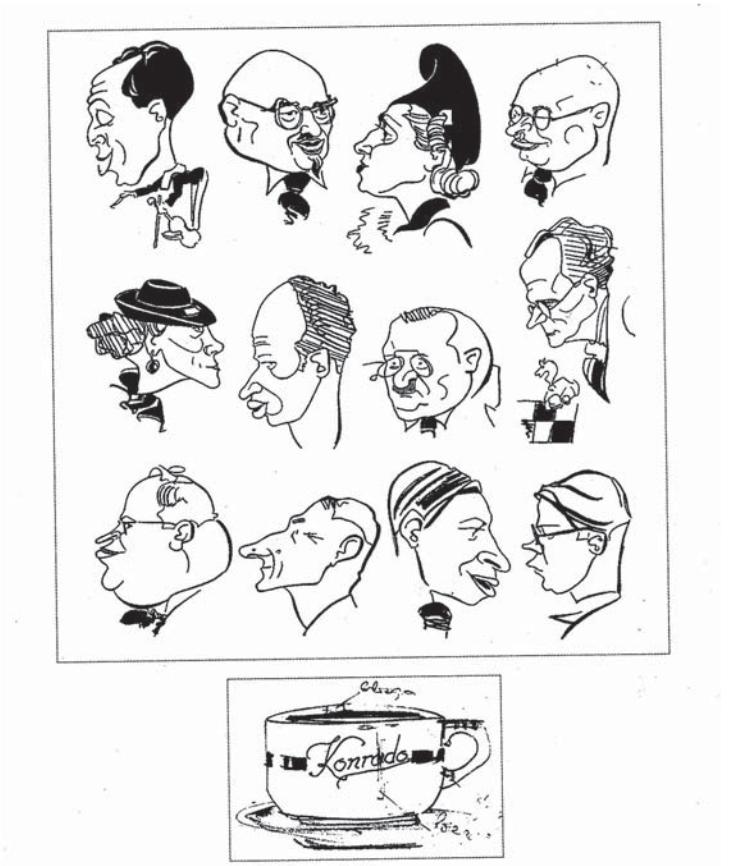
[166] A. Pakštalis, min. veik., p. 241–242.

[167] Ten pat.

[168] „Metropolis“. Vieta, kur aukštoji visuomenė praleidžia laiką, *Naujas žodis*, Nr. 7, 1932, p. 136–137.

[169] *Žiburėlio* bendrabutis – laikinosios sostinės lietuviškas Monmartras, Kauno meno mokyklos, Lietuvos universiteto ir kt. (vėliau pavadinimai keitėsi) studentų gyvenamoji vieta (žr. *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, p. 131, 134–136).

[170] L. Jakonytė, min. veik., p. 51.

NUOLATINIAI „KONRADO" KAVINĖS LANKYTOJAI. EILĖSE IŠ KAIRĖS:
MUZIKANTAS DANIELIUS POMERANCAS, PROF. KAZYS ŠALKAUSKIS, AKTORĖ ELENA ŽALINKEVIČAITĖ-PETRAUSKIENĖ,
MENO KRITIKAS VYTAUTAS BIČIŪNAS; AKTORĖ NELĖ VOSYLIŪTĖ-DAUGUVIETIENĖ, POETAS STASYS SANTVARAS (?),
NEATPAŽINTASIS, LITERATAS KAROLIS RAČKAUSKAS-VAIRAS; „TRIMITO" ŽURNALO REDAKTORIUS JONAS
KALNĖNAS, NEATPAŽINTASIS, TAPYTOJAS ANTANAS GUDAITIS, NEATPAŽINTASIS. 1938
APAČIOJE – FIRMINIS KAVINĖS PUODELIS (64)

4 pav. J. O. Penčyla, Konrado kavinės Kaune lankytojai, 1938, šaržas // D. Šniukas, *Juozas Olinaras Penčyla: šaržų karalius*, Vilnius, 2004, p. 214.

liudija ir 1938 m. J. O. Penčylos *Konrado kavinės* lankytojų šaržas (žr. 4 pav.). Jame tarp pagrindinių bohemiška vadinamos kavinės lankytojų vaizduojamas ir Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, advokatas Kazys Šalkauskis, taip pat diplomatas, žurnalistas, vertėjas Karolis Račkauskas-Vairas. Tokios kavinės lankytojų pareigos rodo jų statusą visuomenėje, atokumą nuo visuomenės

marginalinių grupių, tarp kurių teoriškai turėtų gyvuoti bohema. Šią mintį patvirtina tai, jog kituose šaltiniuose apie Lietuvos *cyganerijos* centrą (*Konrado kavinę*) minimi ir prof. Mykolas Biržiška, diplomatas Jurgis Savickis, kunigas Mykolas Vaitkus, nors dailininkas Vytautas Bičiūnas teigė, kad šie žmonės *Konrado kavinėje* niekada nesilankė.[171] Galimybę, kad V. Bičiūnas apsiriko, iš dalies patvirtina ne tik minėtas O. J. Penčylos šaržas, bet ir 1932 m. *Vapsvoje* pasirodęs *Konrado kavinės* lankytojų karikatūrinis vaizdelis. Jame tarp prie atskirų staliukų sėdinčių žinomų Kauno mokslo ir meno veikėjų matyti net Kauno valdžios atstovai, pavyzdžiui, burmistras Jonas Vileišis (žr. 5 pav.). Kyla klausimas – kodėl bohemiškoje aplinkoje toks įvairus lankytojų ratas?

5 pav. Janimegi, Konrado 12 valanda, karikatūra, *Vapsva*, Nr. 6, 1932.

[171] V. Bičiūnas, Tipinga lenko nuomonė apie Lietuvą, *Lietuvos aidas*, Nr. 62, 1931, p. 2.

Anot H. Kreuzerio, bohemiška gyvensena dėl jos laisvės ir savitumo yra dingstis ja susižavėti ir kitoms visuomenės grupėms.[172] Žvelgiant į Lietuvos kontekstą, be universiteto profesūros, žurnalistų ir kai kurių valdininkų, vienoje mėgstamiausių bohemos kavinių rinkosi ir „į kultūrinį elitą pretenduojanti miesčionija – snobai“[173]. Šios mintys sukelia dar daugiau painiavos. Negi dalis bohemininkų susibūrimų dalyvių buvo apsimetėliai? Galbūt čia būta užuomazgų reiškinio, kurį bohemos tyrinėtojas Davidas Brooksas, kalbėdamas apie XX a. II pusės miesto kultūros procesus, apibūdino „bobos“ terminu? „Bobos“ – tai bohemiški miestiečiai (angl. *bourgeois and bohemian*), laviruojantys tarp miestietiško kapitalistinio pasaulio ir bohemiškos kontrkultūros. Žmonės, dirbantys korporacijose, turintys pinigų, bet propaguojantys kai kuriuos bohemiškosios gyvensenos elementus – laisvą gyvenimo būdą, lankymąsi kavinėse ir t. t.[174] Tarpukario Kaune taip pat nebuvo aiškios ribos tarp atskirų visuomenės sluoksnių bei tarp elito ir savotiškų autsaiderių. Beje, reikėtų priminti, kad tokią situaciją galėjo lemti ir Kauno kultūrinės terpės ribotumas: tie patys žmonės reiškėsi įvairiuose sluoksniuose, – čia ir galima įžvelgti Kauno provincialumą. Anot rašytojo Antano Miškinio, „Kiek to prieškarinio Kauno centro: išeini į Laisvės alėją – ir sutinki čia vieną, čia kitą“[175]. Šią mintį patvirtina ir istorikas A. Pakštalis, teigdamas, jog Kaune aukštuomenės klasė buvo negausi ir bohema kartais „maišėsi ir šiame sluoksnyje“[176]. Taigi kavinės tapdavo šių dviejų visuomenės grupių susitikimo vieta.

Lietuviškoje bohemoje galima pastebėti ir daugiau lankymosi kavinėse ypatybių. Šios bohemos savitumus liudija tai, jog jos atstovai susitikdavo tarsi rituališkai, kasdien tam tikru metu. Antanas Venclova prisiminė, kad su savo kompanijomis menininkai *Konrado kavinėje* rinkdavosi dukart per dieną – apie 12 val. priešpiet ir 7–8 val. vakare.[177] Šaltiniuose nurodoma, kad 12 val. populiarioje *Konrado kavinėje*, be Lietuvos universiteto dėstytojų ir studentų, rinkdavosi menininkai, įvairios ponios, aukštų pareigūnų ar tų pačių bohemos atstovų žmonos, įvairios artistės, pvz., aktorės Alė Žalinkevičaitė, Ona Kurmytė, Antanina Vainiūnaitė, Tefa Vaičiūnienė, taip pat balerinos.[178] Čia visi dalydavosi dienos naujienomis, moterys apkalbėdavo savo konkurentes artistes, guosdavosi dėl patirtų skriaudų.[179]

Menininkių pomėgį kavinėse gurkšnoti arbatėlę pastebėjo ir to meto

[172] H. Kreuzer, min. veik, p. 48–49.
[173] G. Viliūnas, min. veik., p. 28.
[174] Žr. D. Brooks, *Bobos in Paradise: The New Upper Class and How They Got There*, New York, 2001.
[175] A. Miškinis, min. veik., p. 294.
[176] A. Pakštalis, min. veik., p. 240.
[177] A. Venclova, min. veik., 1966, p. 256.
[178] Ten pat, p. 448.
[179] J. Keliuotis, *Mano atsiminimai apie J. A. Herbačiauską, Vincą Krėvę ir Balį Sruogą ir apie buržuazinę cenzūrą*, Vilnius, 1961, MLLM, Herbačiausko fondas, Inv. Nr. 13653, l. 28.

dailininkai.[180] Barbora Didžiokienė dar 1922 m. nutapė temperą *Kauno „kabake“*, kuriame vaizduojamos prie stalelio sėdinčios trys draugės: Barbora Didžiokienė, Antanina Herbačiauskienė ir Olga Dubeneckienė-Kalpokienė[181]. Nors tiksliai nusakyti, kur šios moterys vaizduojamos, nelengva, bet pats pavadinimas *Kauno „kabake“* nurodo į viešą vietą, kurioje sukurta laisva ir liberali aplinka.[182] Tiesa, šis solidus moterų susitikimas visiškai neprimena Vakarų Europos menininkų, pavyzdžiui, Otto von Dixo, George'o Groszo, tapybos darbuose vaizduojamų koketiškų, kartais pusnuogių moterų.

Tokioje gana santūrioje aplinkoje galima išskirti tam tikras kaunietiškos bohemos grupes – *ratus*. Rašytojas ir žurnalistas Augustinas Gricius atsiminimuose apie *Konrado kavinę* rašė, jog joje buvo galima pamatyti beveik „visą Kauną“, tačiau „prie vienų stalelių sėdėdavo aktoriai, prie kitų – dailininkai (grupėmis, pagal kūrybines „kryptis“!), laikraštininkai, rašytojai, Kauno poniutės, spekuliantai...“[183] Deja, nepavyko rasti išsamesnių duomenų apie vakarinius *Konrado kavinės* lankytojus. Grupavimąsi liudija ir faktas, kad kai kurie menininkai šioje kavinėje turėdavo „nuosavus“ staliukus.[184] Vienas tokių buvo vadinamas *Parnasu*, prie kurio mėgdavo sėdėti Vincas Krėvė, Balys Sruoga (abu po 1940 m. sovietinės okupacijos bohemiškąsias lankymosi kavinėse tradicijas perkėlė į atgautos sostinės Vilniaus bohemininkų mėgtą *Rudnickio kavinę*[185]), kartais ir Vincas Mykolaitis-Putinas, Liudas Gira, Petras Vaičiūnas.[186] A. Venclova niekad nesėsdavo prie staliuko kartu su Vytautu Alantu, Juozu Keliuočiu ir J. A. Herbačiausku.[187] Būdingu bruožu galima laikyti tai, kad kairiųjų pažiūrų menininkai (pvz., *Trečiojo fronto* grupė, A. Venclova ir kt.) net ir bohemiškoje,

[180] Gali kilti klausimas, ar šias moteris galima sieti su bohema. Pirmiausia visos jos – žinomos menininkės arba menininkų žmonos. B. Didžiokienė, su savo vyru V. Didžioku atsikėlusi į Lietuvą, bene labiausiai jautė vargano bohemiško gyvenimo ankštose patalpose, ilgų vakarojimų su vyro draugais ir svaigiaisiais gėrimais skonį, O. Dubeneckienė-Kalpokienė bohemiškumo įtaką patyrė dar su vyru V. Dubeneckiu gyvendama Europoje, vėliau ir įsiliejusi į *Vilkolakio klubo* veiklą. A. Herbačiauskienė buvo bohemininko J. A. Herbačiausko žmona, taigi tikrai buvo susidūrusi su bohemiškumo tradicijomis. Jei šios moterys ir nevadintinos bohema besąlygiškai, tai bent jau bohemiškos įtakos iš savo aplinkos tikrai buvo patyrusios ir ją skleidė Kaune.

[181] Barbora Didžiokienė, *Kauno „kabake“*, 1922, popierius, tempera, 27,5x36 cm, ČDM. Iš leidinio: J. Mulevičiūtė, *Modernizmo link. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001, p. 52.

[182] Naujausiais duomenimis, šios moterys galėjo rinktis fotografo Karlo Baulo studijoje Laisvės alėjoje.

[183] A. Gricius, min. veik., 1973, p. 221.

[184] E. Vaitkevičiūtė, min. veik., 2007, p. 96.

[185] Rapolo Mackonio prisiminimai apie Balį Sruogą, Vincą Krėvę, *NMMB RS*, f. 130, b. 2355, l. 20–35.

[186] A. Zeigis, min. veik., p. 50.

[187] A. Venclova, min. veik., 1966, p. 257.

laisvoje aplinkoje nesugyvendavo su tautininkais (V. Alantas ir kt.). Taigi lietuviškoji bohema skaidėsi ne tik pagal meno sritis, bet ir pagal pažiūras.

Pačios Kauno bohemos skaidymasis – dar viena bohemiškos gyvensenos laikinojoje sostinėje ypatybė. Kartais įvairių meno sričių atstovai pasilinksminimams net rinkdavosi skirtingas vietas. Pavyzdžiui, Kauno meno mokyklos dailininkai plastikai mėgdavo burtis senamiesčio karčemėlėse galbūt dėl to, kad ten ramiau, o jų sąskaitas apmokėdavo pats mokyklos direktorius Justinas Vienožinskis (išskaičiuodavo iš atlyginimų).[188] Apskritai J. Vienožinskis ir pats neretai lankydavosi mažesnėse Kauno smuklėse. Kartą su buvusiais Meno mokyklos mokiniais Viktoru Vizgirda ir Leonardu Kazoku smuklėje laiką leidęs dailininkas susiginčijo, ir mokytojas smogė puodyne vienam iš mokinių į pakaušį, nes buvo priešgyniaujama mokytojo pažiūroms.[189] Taigi Meno mokyklos mokiniai ir dėstytojai turėjo savo ratą ir su bičiuliais susitikdavo mažesnėse kavinėse ar smuklėse.

Vadinasi, lietuvių bohema nebuvo pasirinkusi vienintelės sambūrių vietos, nors kartais ne visai atsakingai daroma prielaida apie *Konrado kavinės*, kaip pagrindinės ir bene vienintelės bohemiškos vietos Kaune, išskirtinumą. Toks įvaizdis galėjo atsirasti dėl įvairių priežasčių. Viena iš jų – jog *Konrado kavinėje* rinkdavosi nemažai literatų, kurie vėliau savo atsiminimuose aprašė būtent ją. Dailininkų ar kitų menininkų pamėgtos lankymosi vietos nebūdavo taip išsamiai dokumentuojamos, todėl dažnai likdavo *kavinės kažkur senamiestyje*, *mažos smuklės* lygmenyje.

Dar vienas Kauno bohemos bruožas – kūrybinių idėjų viešoje aplinkoje brandinimas. Iš tiesų susitinkant su draugais, besišnekučiuojant literatams šmėstelėdavo ne vienas humoristinis eilėraštis, kuris dažniausiai būdavo čia pat užmirštamas. Pavyzdžiui, kai J. A. Herbačiauską *Konrado kavinėje* pagaudavo įkvėpimas, jis improvizuodavo, tačiau eilėraščių niekas neužrašydavo, ir šie likdavo tik kavinės lankytojų atmintyje. Ne veltui šis *magas* buvo gavęs *boheminio šnekučio* pravardę.[190]

Kartais viešoje erdvėje subręsdavo ir rimtesni kūrybiniai projektai. Čia galima pasitelkti ikonografinę medžiagą. Dailininko Neemijos Arbitblato XX a. 3 dešimtmečio II pusėje tapytoje drobėje atpažįstami Pirmosios Lietuvos Respublikos literatai: Romas Striupas, laikantis bokalą alaus (bohemiškųjų kavinių gėrimų asortimento platumos įrodymas), o už jo nugaros – J. A. Herbačiauskas, F. Kirša.[191] Anot kūrinį tyrinėjusios N. Lietuvninkaitės, šie literatai galė-

[188] *Justinas Vienožinskis: straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* / Sud. I. Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970, p. 299.

[189] Ten pat, p. 307.

[190] E. Vaitkevičiūtė, min. veik., 2007, p. 113.

[191] Neemija Arbitblatas, *Literato Romo Striupo portretas*, apie 1925–1930, drobė, aliejus, 81,2x65 cm, Kauno technologijos universiteto biblioteka, Inv. Nr. 19201046. Iš leidinio: *Lietuvos valstybės kūrėjai. XX a. pirmos pusės portretai* / Sud. J. Jablonskienė, G. Jankevičiūtė, t. II, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, kat. 122.

jo bendradarbiauti literatūriniame žurnale *Baras* (greta jų, kavinės aplinkoje galima būtų pavaizduoti B. Sruogą, V. Krėvę, P. Vaičiūną ir kt., susijusius su šio žurnalo leidyba – J. M.). Taigi *Baro* medžiaga buvo ruošiama ir *Konrado kavinėje*.[192]

Kavinę, kaip kūrybinių idėjų brandinimo vietą, rinkosi ir kiti avangardistinių lietuvių literatūros grupių atstovai. 1930 m. tarpukario spaudoje rašoma, jog vienos Kauno menininkų pamėgtos kavinės kampe prie staliuko, „gausiai apstatyto bonkomis“, sėdėjo būrys jaunų vyrų, svarstančių apie reikiamybę leisti literatūrinį leidinį *Trečiasis frontas* ir duoti atkirtį *keturvėjininkams*.[193] Greičiausiai ši kompanija šliejosi prie *trečiafrontininkų*, nes jų skelbiamuose kūrybiniuose siekiuose kalbėta apie kovotoją, stiprų lietuvišką berną, einantį užkariauti pasaulio „kolektyvine dvasia“ (K. Borutos sukurtas įvaizdis, prigijęs *trečiafrontininkų* manifestuose – J. M.).[194]

Lankymasis kavinėse ir jose formavęsi reiškiniai tarpukario Kaune atskleidė nemažai lietuviškosios bohemos ypatumų, leidžiančių kalbėti apie laikinosios sostinės bohemą kaip savitą, specifinių bruožų turintį miesto kultūrinės erdvės darinį, galbūt iki galo neišsikristalizavusį, tačiau kai kuriais atvejais panašų ir į Europos bohemą. Pažymėtina, jog Kaune galima įvardyti tam tikras bohemiškas kavines, restoranus ar smukles, tačiau jų lankytojų kontingentas sumišęs su miesto kasdienine publika. Be to, kaunietiška bohema kavinėse grupuodavosi į savus bendraminčių būrelius, o kavines pasirinkdavo ir savo kūrybinėms idėjoms brandinti. Susitikimai Kauno kavinėse galėtų būti vertinami kaip patirčių paieškos, laisvalaikio leidimo forma, neturint reikšmingos idėjinės motyvacijos.

Specifinių gėrimų vartojimas

Dar viena bohemiškumo apraiška – įvairių, stereotipiškai bohemiškais vadinamų gėrimų vartojimas. Kai kurių gėrimų (pavyzdžiui, kavos) vartojimas tam tikru metu šiandien tapo miesto kultūros dalimi. Dalį šių gėrimų mėgo ir tarpukario bohemininkai, o dėl gėrimo ypatybių susiklostė tam tikri įpročiai, tradicijos. Bohemos apibrėžimuose dažnai minimas alkoholis[195], tačiau bohemininkai tapatinami ne tik su juo.

Jau minėtoje B. Didžiokienės temperoje *Kauno „kabake“* vaizduojamos prie stalelio sėdinčios trys draugės – B. Didžiokienė, A. Herbačiauskienė ir O. Dubeneckienė-Kalpokienė[196] – parodo būtinumą ką nors gerti kavinėje: moterys gurkšnoja arbatą (ar kavą). Pažymėtina, kad tuo metu menininkų,

[192] N. Lietuvninkaitė, min. veik., p. 31–33.
[193] Telesp. Murma, Rašytojų „avangardas“ eina, *7 meno dienos*, Nr. 49, 1930, p. 9–10.
[194] Ten pat.
[195] H. Kreuzer, min. veik., p. 50.
[196] Barbora Didžiokienė, *Kauno „kabake“*, 1922, popierius, tempera, 27,5x36 cm, ČDM.

ypač jų žmonų, mėgtose kavinėse gerti kavą buvo populiaru ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Baltijos valstybių sostinėse – Taline, Rygoje, Helsinkyje.[197] Šiandien paplitęs įsitikinimas, kad kava – būtinas bohemiškųjų susibūrimų atributas ir ilgų pokalbių palydovas: „Mėgstama kavinė, ilgi pašnekesiai prie puodelio kavos, ant baro servetėlių suraityti eilėraščiai. Intriguojanti išvaizda, barzda, ilgi plaukai, plevėsuojantys drabužiai – tai, kas tarsi prabyla apie laisvą gyvenimo būdą, nepriklausomybę ar net meilę be įsipareigojimų“[198]. Kavos gurkšnojimas ne namuose, o kur nors mieste, Kaune, buvo populiarus dar Pirmojo pasaulinio karo metais. Tuometinis Kauno miesto muziejaus vadovas Tadas Daugirdas, net mieste siaučiant karui, neatsisakydavo kavos puodelio kavinėje.[199] Pokaryje J. A. Herbačiauskas ateidavo pas rašytoją Juozą Keliuotį į redakciją (*Naujosios Romuvos* laikraščio redakciją, kurioje A. Keliuotis dirbo – J. M.) išsivesti jį į *Konrado kavinę* ar *Metropolį* kavos puodeliui. Prie šios kompanijos dažnai prisijungdavo operos artistė Marijona Rakauskaitė, rašytojas Faustas Kirša.[200]

Kad J. A. Herbačiauskas ir kava neatskiriami, pastebėjo ir karikatūristai, vaizduojantys jį prie stalelio su puodeliu kavos rankose (žr. 6 pav.). Vartydamas teatro žurnalus, įsikandęs pypkę, *Konrado kavinėje* juodą kavą gerdavo scenografas Liudas Truikys[201] ir kiti menininkai. Dėsninga, kad tokie jaukūs pokalbiai prie kavos puodelio suartindavo ir sukeldavo simpatijas priešingos lyties atstovams. Pavyzdžiui, M. Rakauskaitė, kartu gerdavusi kavą su F. Kirša, tapo artima poeto bičiule. Vėliau teatro kavinukėje pažintis prasidėjo ir su kitu gyvenimo draugu L. Truikiu.[202]

Kava kaip būtina bohemiškos gyvensenos dalis įvardijama ir tarpukario Vilniuje. Tuomet Vilnius garsėjo savo bohemiška *Rudnickio kavine*, kurios atmosfera be garuojančios kavos, cigarečių dūmų, laikraščių ir žurnalų šlamesio, anekdotų, karštų diskusijų buvo neįsivaizduojama.[203] Iš tiesų pokštai, šurmulys, sąmojingi pašnekesiai gurkšnojant kokį gėrimą, ilgas vakarojimas su draugais ir išdaigų krėtimas viešojoje erdvėje – būdingi lietuviškosios bohemos bruožai, patvirtinantys jau minėtą bohemos įvaizdį šiandienos visuomenėje. Šis

Iš leidinio: J. Mulevičiūtė, *Modernizmo link. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001, p. 52.

197 V. Gustainis, Šiaurės papročiai, *Lietuvos aidas*, Nr. 168, 1937, p. 4.

198 R. Povilionienė, Amžiaus vidurys, Paryžius, bohema. Giacomo Puccini „Bohemos“ pristatymo Vilniaus kongreso rūmuose belaukiant, *7 meno dienos*, Nr. 727, 2006, spalio 20 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://74.125.77.132/search?q=cache:8C9R1I_u1sIJ:www.culture.lt/7md/%3Fleid_id%3D727%26kas%3Dstraipsnis%26st_id%3D6410+kava+bohema&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, žiūrėta 2010 m. kovo 12 d.

199 T. Daugirdas, Kaunas vokiečių okupacijoje (ištrauka iš T. Daugirdo dienoraščio), *Karo archyvas*, t. IX, Kaunas, 1938, p. 127.

200 J. Keliuotis, *Mano atsiminimai apie J. A. Herbačiauską, Vincą Krėvę, Balį Sruogą ir buržuazinę cenzūrą*, MLLM, J. Keliuočio fondas, Inv. Nr. 13653, l. 32–35.

201 T. Sakalauskas, *Liudas Truikys: scenos alchemikas*, Vilnius, 2005, p. 37.

202 Ten pat.

203 R. Mackonis, min. veik., p. 10.

6 pav. B. Jermolajevas, Juozapas Albinas Herbačiauskas, XX a. 4 dešimtmetis, piešinys, *Kuntaplis*, Nr. 17, 1933.

įvaizdis per jau aptartus meno kūrinius ir atsiminimus tapo savotišku paveldu, perduodamu iš kartos į kartą, svarbiu Kauno miesto kultūriniam tapatumui.

Kartais būdavo susitinkama ne tik prie kavos puodelio, bet ir prie vyno ar kito stipriojo gėrimo taurės ir tuomet atsiskleisdavo dar vienas bohemos bruožas – taisyklių laužymas. Į meno *parlamentu*[204] vadintą *Konrado kavinę* lankytojai alkoholį įsinešdavo nelegaliai, nes kavinė neturėjo leidimo prekiauti alkoholiu. Kava arba arbata buvo atskiedžiama spiritu ir pagardinama citrina, – toks kokteilis vadintas *spaustine*.[205] Šį derinį, „po kurio net speiguotą žiemą pasidarydavo šilta ir atsirišdavo liežuviai“, *Božegraikoje* ypač mėgo rašytojai Jonas Kossu-Aleksandravičius ir Vytautas Sirijos Gira.[206] Spaustinės neatsisakydavo

[204] N. Lietuvninkaitė, min. veik., p. 32.
[205] A. Pakštalis, min. veik., p. 241–242.
[206] V. Sirijos Gira, Atsigrįžus atgal, *Metai*, Nr. 4, 1996, p. 104.

ir K. Binkis su savo *keturvėjininkų* kompanija, kuri, anot Dalios Striogaitės, turėdavo net savo *spaustinės* gėrimo ritualus.[207]

Šio gėrimo kilmę galima atsekti net iš skandinaviškos bohemiškosios kontrkultūros. 1929–1930 m. Lietuvoje gyveno jaunas Suomijos švedų modernistas rašytojas Henris Parlandas, kuris savo tėvynėje įgytus bohemiškus įpročius perdavė ir laikinosios sostinės menininkams, lankydamasis kavinėse ir dalydamasis patirtimi su vietiniais.[208] Rašydamas savo draugui į Suomiją, H. Parlandas teigė, kad jis išmokęs lietuvius gerti *te-fritschare* (arbatą su degtine), kuri, jo nuomone, stipriai veikia ne suomius.[209] Taigi, jeigu H. Parlandas neklydo ir arbatos su citrina gėrimo tradicija Lietuvą pirmiausia pasiekė jo dėka, prie jau minėtų kitų Europos dalių bohemos įtakos Lietuvoje galime pridėti ir Skandinaviją.

Tarpukario spaudoje rašyta, kad darbo dienomis *Konrado kavinėje* buvo galima sutikti laisvosios profesijos atstovų (pavyzdžiui, rašytojų) arba „prisiekusių stiklelio garbintojų“, „tarp kurių menininkai, literatai, laikraštininkai ir šiaip neaiškaus užsiėmimo tipai“[210]. Menininkų turėta alkoholio vartojimo problema įvardijama daugelyje bohemos apibrėžimų. Svaiginimasis įvairiomis medžiagomis, ypač būdingas bohemiškoms grupėms Vakarų Europoje, greičiausiai sietinas su menininko siekiu išsivaduoti iš „atstumtojo atsiskyrėlio egzistencijos“[211]. Nors, kita vertus, sociologai siūlo ir kitą paaiškinimą, kodėl alkoholis menininkui būtinas: tai buvo tradicija, mat alkoholį ar kitas psichotropines medžiagas vartojo žymūs Europos menininkai – Ch. Boudelaire'as, Edgaras Allanas Poe[212], vėliau – Pablo Piccaso ir kt.[213] Šiuo aspektu laikinosios sostinės menininkai atitiko bohemos apibrėžimą ir gal net šiek tiek kopijavo europietiškos bohemos gyvenimo būdą.

Kai kurie Lietuvos meno veikėjai kavinėse buvo pradėję rengti vakarus be alkoholio, tik su kava ir iš namų atsineštais pyragaičiais. Tokie pasisėdėjimai pirmadieniais buvo rengiami Juozo Keliuočio ir Adolfo Valeškos iniciatyva, juose pirmiausia susibūrė jaunesnieji dailininkai (tarp jų minėtini Antanas Samuolis, Viktoras Vizgirda, Juozas Mikėnas) ir vyresnieji – Paulius Galaunė, Justinas Vienožinskis ir kt. Šis susibūrimas vykdavo *Naujosios romuvos* klube ir turėjo „skaidrinančios reikšmės“ pastangų „pačiame bohemiško gyvenimo sūkury sukurti skaidrinantį ir kuriantį centrą“[214]. Buvo nuspręsta šio klubo po-

[207] D. Striogaitė, min. veik., p. 29.

[208] *Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas*, elektroninis žinynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=PARLANDAS%20HENRIS, žiūrėta 2011 m. rugsėjo 21 d.

[209] S. Per, Henris Parlandas Lietuvoje, *Metai*, Nr. 10, 1998, p. 130.

[210] A. Pakštalis, min. veik., p. 240.

[211] H. Kreuzer, min. veik., p. 50.

[212] L. Kublickienė ir kt., min. veik., p. 73.

[213] V. Kukulas, *Bailiojo dręsa gyventi. Eseistikos etiudai*, Vilnius, 2001, p. 45.

[214] J. Keliuotis, *Mano autobiografija: atsiminimai*, Kaunas, 2003, p. 156–157.

sėdžiuose niekada nevaišinti alkoholiniais gėrimais. Taip dailininkai turėjo būti atpratinti nuo alkoholio.[215] Neįprasta šiuose *abstinentų* vakarų aprašymuose skaityti kai kurias jau anksčiau minėtas bohemininkų pavardes. Galima spėti, jog šiuose vakaruose jie dalyvavo labiau dėl viešos laikysenos nei iš tiesų planuodami visiškai keisti savo gyvenimo būdą. Bet tai – jau prisitaikymo ženklas, prieštaraujantis pagrindiniams bohemos apibrėžimo postulatams.

Taigi literatūroje pateikiama nevienareikšmių duomenų apie alkoholio vartojimą tarp menininkų. Viena vertus, įprasta manyti, jog alkoholis – dažnas menininkų palydovas ir *įkvėpėjas*. Vis dėlto A. Zeigis savo bakalauro darbe šią prielaidą iš dalies paneigia, nurodydamas, jog daugelyje Kauno kavinių, kuriose mėgo lankytis tuometinė bohema, nebuvo leidžiama prekiauti alkoholiniais gėrimais.[216] Minėtas autorius šį teiginį pagrindžia išsamia teisinių aktų, leidusių viešojo maitinimo įstaigose prekiauti alkoholiu, analize. Tiesa, tikėtina, jog *Konrado kavinė* licencijos prekiauti alkoholiu neturėjo tik kažkurį laikotarpį, bet ne per visą tarpukarį. Amžininkų atsiminimuose liudijama, kad *Konrado kavinėje* populiariausi užsakymai būdavo kava ir pyragaičiai.[217]

Galima prisiminti, jog alkoholis kavinėse buvo nebūtinas ne tik Lietuvos, bet ir Europos bohemininkams. XIX a. vid. kavinėse mėgęs sėdėti rašytojas H. Murgeris su savo draugais taip pat negerdavo stipriųjų gėrimų. Jie netgi buvo vadinami *vandens gėrėjais*, tačiau priežastys buvo kiek kitokios nei Kauno bohemos atveju. Prancūzijoje siautusi *vandens gėrėjų kompanija* užsisakydavo tik vandens, nes kitkam neturėjo pinigų.[218] Vakarų Europoje XIX a. II pusėje buvo susibūrusi dar viena bohemininkų grupė, oponuojanti *vandens gėrėjams* ir pasivadinusi *vandens nekentėjais* (angl. *water haters*), kurie kavinėse specialiai užsisakydavo tik alkoholio.[219]

Bohemiškumo apraiškų, susijusių su įvairių gėrimų vartojimu, galima pastebėti ne tik kavinėse. 1928 m. vasarą Kaune vyko Žemės ūkio paroda.[220] Joje vaikščiojo ir dailininkas Petras Kalpokas, kuris, padėjęs paruošti *Ragučio* alaus gamyklos ekspoziciją parodoje, galėjo alų gerti nemokamai. Kaip juokavo pats P. Kalpokas, jis buvo sugalvojęs alų įsivesti į namus, kad atsukęs čiaupą galėtų įsileisti, kiek nori. Šioje parodoje dailininkas tiek prisivaišino, kad, užlipęs į sceną kalbėti, pradėjo keikti biskvitų fabriko *Neapol* kioską, kuris jo nepavaišino

[215] Ten pat, p. 157.

[216] Plačiau žr.: A. Zeigis, *Laikinosios sostinės kavinių kultūra:* VDU istorijos bakalauro darbas, Kaunas, 2005.

[217] A. Venclova, min. veik., 1966, p. 257.

[218] M. Easton, *Artists and Writers in Paris: The Bohemian Idea, 1803–1867*, New York, 1964, p. 112.

[219] E. Wilson, min. veik., p. 224.

[220] Šios parodos vertos dėmesio ne tik dėl to, kad jose buvo pritatoma naujausia žemės ūkio produkcija, bet ir dėl to, kad ten savo gebėjimus parodydavo įvairūs Kauno menininkai. Jie gaudavo užsakymų kuo įdomiau ir patraukliau suprojektuoti kokių nors įmonių paviljonus, padaryti juos įmantresnio dizaino.

sausainiais.[221] Šis pavyzdys liudija, jog Kauno menininkai mėgdavo vaišintis kitų sąskaita ir vaišinti kitus (finansinių reikalų nepastovumas būdingas bohemiškajai kontrkultūrai).

Įdomu tai, jog girtavimo temą P. Kalpokas plėtojo ir savo darbuose. Paveiksle *Alkoholikas* jis vaizdavo užeigoje sėdintį ir geriantį vyrą. Pažymėtina, jog paveiksle galima įžvelgti ir miesčioniškosios arba inteligentiškosios kultūros bruožų (nutapyta ant kėdės padėta vyriškio skrybėlė).[222] (Beje, girtavimo temą savo autobiografinėje drobėje *Girtuoklis* 1935 m. yra išplėtojęs ir Antanas Samuolis[223]). P. Kalpoką tokiam darbui įkvėpti galėjo sava patirtis, įgyta lankantis Kauno kavinėse. Amžininkų teigimu, kartą jis su bičiuliu visą naktį linksminosi *Božegraikoje*. Išėję į lauką jie nusprendė, kad, visą gyvenimą gėrus, atėjo valanda išpirkti savo nuodėmes, todėl atsigulė kryžium priešais Įgulos bažnyčią. Paskui, susistabdę ūkininką su malkomis ir jam sumokėję 10 litų, liepė vežti juos Laisvės alėja, prisirišus prie vežimo. Už tokias „atrakcijas" ūkininką suėmė policininkai.[224]

Apibendrinant galima teigti, jog tam tikrų gėrimų vartojimo tradicija – dar viena laikinosios sostinės bohemos apraiška. Nustatyta, kad kai kurios bohemininkų grupelės buvo sukūrusios savitus gėrimus, tokius kaip K. Binkio *spaustinė*. Įprastai bohemininkai gerdavo kavą, nevengdavo ir alkoholio, nors buvo ir dalyvaujančių abstinentų susitikimuose. Pasirenkant gėrimus nemažai įtakos galėjo turėti Vakarų Europos, Skandinavijos bohemos pavyzdžiai. Gėrimai kaip aktualus ir svarbus *menininko* atributas buvo vaizduojami ir dailės kūriniuose.

Skandalingas elgesys

Nusistovėjusias normas laužanti, maištinga elgsena, nuolatinis protestas ir konfrontacija su kitais – vienas iš bohemos elementų, kurių būdingiausia išraiška – sukeltas skandalas.[225] Skandalais Vakarų Europos bohemininkai norėjo atkreipti visuomenės dėmesį, parodyti nesutinkantys su įvairiomis bendromis visuomenės nuostatomis. Taigi skandalingas

[221] Venclova, min. veik., 1966, p. 88–90.

[222] Petras Kalpokas, *Alkoholikas*, 1935, drobė, aliejus, 130x108 cm, LDM, T-1883. Iš: *Lietuvos dailės muziejaus elektroninis katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.rinkinys.ldm.lt/iris/index.aspx?cmp=search&action=details&lang=LT&mus=1&ext_id=916984, žiūrėta 2010 m. balandžio 13 d.

[223] A. Andrijauskas, Antano Samuolio tapybinė ekspresija, *Logos*, Nr. 54, 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.litlogos.lt/L54/logos54_121_132.pdf, žiūrėta 2009 m. balandžio 20 d.

[224] J. Keliuotis, Justinas Vienožinskis ir jo epocha, *NMMB RS*, f. 31, b. 50, l. 79–82.

[225] Skandalas, skandalingas elgesys šiame darbe bus suprantamas *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* siūlomomis reikšmėmis – triukšmingas vaidas; staigiai į viešumą išėjęs negeras darbas (žr.: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lki.lt/dlkz/, žiūrėta 2010 m. balandžio 22 d.).

elgesys turėjo idėjinę motyvaciją. Ar laikinosios sostinės bohemininkai maištaudavo, o gal prisitaikydavo prie bendrų normų? Ar jie siekė maištauti prieš esamą tvarką? Ar maišto adresatas buvo kuri nors bohemos nemėgstama visuomenės dalis (valdininkija, turtingi miestiečiai ir kt.), galbūt ir draugai menininkai iš tos pačios aplinkos?

Vienas iš provokuojančios elgsenos pavyzdžių gali būti įvykis restorane *Metropolis*. Užsisakydamas pietus, J. A. Herbačiauskas vietoj *šnicelio* užsisakė *štencelį*. Šitaip rašytojas pasielgė norėdamas pašiepti toje pačioje kavinėje pietaujantį pulkininką Štencelį, tuometinį generalinį vidaus reikalų sekretorių.[226] Neigiamas požiūris į valdininkus – vienas iš bohemos bruožų. J. A. Herbačiausko poelgio revoliucingumą žymi ir paties rašytojo pasakyti žodžiai, kai pulkininkas Štencelis išėjo iš restorano: „Tai pirmas konkretus mano revoliucinis žygis! Po to seks kiti: daug platesnio ir didesnio pobūdžio! Aš parodysiu, ką aš galiu! Aš visiems parodysiu, jog aš nebijau net ir ginkluotų vyrų! Pakanka mums vergais šliaužioti prieš savo ginkluotus valdovus!“[227] Radikalios, kartais gal net anarchistinės idėjos taip pat būdingos bohemai.[228] Taigi atrodytų, jog laikinosios sostinės bohemoje pasitaikė ir idėjinį pagrindą turėjusių bohemiškumo apraiškų.

Kiti pavyzdžiai rodo, jog Kaune menininkai skandalingai elgdavosi dažniau dėl tarpusavio nesutarimų, draugų pokštų ar alkoholio poveikio. Kartą nuėjęs į *Božegraiką* B. Dauguvietis su būsima savo žmona susitiko B. Sruogą, kuris pasakė būsimai Dauguvietienei repliką apie „nuvainikuotąją vaidilutę“, įžeisdamas merginą. Dauguvietis skėlė B. Sruogai antausį.[229] Šiuo atveju Kauno bohemą būtų galima lyginti su Vakarų europietiškąja arba jos „pirmtake“ XVI a., kuri smuklėse kartais „susikibdavo iki mirties“[230]. Vis dėlto laikinosios sostinės bohemiškoje terpėje tokios agresijos, galėjusios baigtis mirtimi, turimuose šaltiniuose ir literatūroje neužfiksuota.

Menininkai konfrontuodavo dėl įvairių priežasčių. Viename draugų susitikime P. Cvirka pasakojo, kaip skulptorius Bronius Pundzius, ties baru *Pale-ale* neaišku dėl ko susiginčijęs su dainininku Jonu Būtėnu, nuplėšė šiam prabangaus švarko rankovę.[231] O viename 1928 m. *Lietuvos žinių* numeryje pasirodė žinutė, kad skandalą sukėlė ir K. Binkis. Žinutėje *Skandalas Lietuvos viešbučio restorane. Poetas Binkis įžeidė „Aitvaro“ redaktorių* buvo teigiama, kad K. Binkis, priėjęs prie laikraščio redaktoriaus, paprašė pasakyti, kas yra su K. Binkiu susijusio straipsnio autorius. Negavęs atsakymo, poetas šiam trenkė. Žinutės autorius šį poelgį įvardija kaip laukinį paprotį.[232] Tokie *laukiniai papročiai*,

[226] A. Zeigis, op. cit., p. 60.
[227] Ten pat, p. 60.
[228] H. Kreuzer, min. veik., p. 50.
[229] G. Dauguvietytė, min. veik., 2002, p. 39.
[230] Bohema, *Lietuviškoji enciklopedija* / Sud. V. Biržiška ir kt., t. 4, Kaunas, 1936, p. 2.
[231] A. Venclova, min. veik., 1981, p. 134.
[232] Zetos, Skandalas Lietuvos viešbučio restorane. Poetas Binkis įžeidė „Aitvaro“ redaktorių, *Lietuvos žinios*, Nr. 122, 1928, p. 3.

savitvardos stoka, emocionalumas ir staigumas galėtų būti apibūdinami kaip *veiksmų laisvė* ir sietini su bohemiškumu.[233] Tačiau, prisimenant labiau buitines (ypač B. Dauguviečio ir B. Sruogos) konfliktų priežastis, teorinės laisvo elgesio pagrįstumo paieškos tampa labai abejotinos. Šiuo atveju skandalingas elgesys buvo santykių aiškinimosi išraiška.

Dar viena Kauno bohemininkų keliamų skandalų priežastis – siekis papokštauti. Geras pavyzdys – vienas iš poeto J. Tysliavos vardadienių.[234] Kaip prisimena T. Tilvytis, kartą *keturvėjininkai* (tiksliau neįvardyta – J. M.) Laisvės alėjoje susitiko poetą J. Tysliavą, kuris šventė vardo dieną, ir nusprendė kartu ją paminėti kokiame nors Kauno restorane. Ten nuspręsta, jog visi alų gers ne iš bokalų, – tai draugams tada atrodė *miesčioniška*, – o tiesiai iš kibiro. Kadangi J. Tysliava atsisakė tai daryti, draugai jį prievarta atitempė ir įmurkdė galvą į kibirą. J. Tysliava dėl šio incidento įsižeidė ir išėjo iš restorano, kaip ir dalis kitų lankytojų.[235] Vadinasi, šiuo pokštu buvo atkreiptas žmonių dėmesys, sulaukta visuomenės reakcijos. Taip tarsi buvo įvykdyta maišto prieš *nusistovėjusias elgesio ir etiketo taisykles restoranuose akcija*. Tačiau ši *akcija* buvo pramoga, draugų kompanijos pokštas.

Kartais tokie improvizuoti bohemininkų pokštai turėdavo rimtesnių pasekmių. Amžininkų atmintyje yra išlikęs rašytojo Augustino Griciaus ir jo draugų kompanijos (kurioje, kaip spėjama, galėjo būti K. Binkis, T. Tilvytis) susitikimas kažkurioje Kauno senamiesčio gatvėje prie žydų sinagogos.[236] Karštai ginčydamiesi rašytojai patraukė praeivių dėmesį, o paklausti, ką jie čia daro, atsakė, kad „vykdo projektą“, pagal kurį bus perplanuotos Kauno gatvės ir nuo žydų sinagogos tiesiama gatvė į Laisvės alėją. Po šio įvykio Kauno miesto savivaldybę pasiekė žydų bendruomenės prašymai nekeisti Kauno gatvių plano.[237] Šis menininkų pokštas, virtęs nesusipratimu ar net skandalu, liudija, jog tarpukario Kauno bohem· gyvensenos dalis galėjo būti ir pokštai, kartais tapdavę skandalo pobūdžio.

Apibendrinant galima teigti, kad skandalingo elgesio pavyzdžių tarp Kauno menininkų buvo nemažai. Bohemininkų išdidumas, emocionalumas, savitvardos stoka ar tiesiog noras papokštauti buvo pagrindinės skandalingo elgesio priežastys. Poelgiai, neatitinkantys bendrų elgesio, etiketo, pagarbos kitam normų, iš dalies sietini su bohemininko laisvės ir individualumo siekiu bei noru būti dėmesio centre, išliko amžininkų atsiminimuose ir papildo laikinosios sostinės bohemos gyvenimo charakteristiką.

---

[233] H. Kreuzer, min. veik., p. 47.

[234] T. Tilvytis, Atsiminimai apie K. Binkį, J. Mikėną, V. Montvilą, S. Nėrį, A. Šinkūną, J. Tysliavą, P. Tryčių, V. Valsiūnienę ruoštam rinkiniui „Su jais gyvenu“, „Kelio žiburiai“, „Aš jus matau“, *LLMA*, f. 153, ap. 1, b. 91, l. 50–51.

[235] Ten pat.

[236] J. Gricius, „Amacord“ iš mano prieškarinio Kauno, *Lietuvos ryto priedas Mūzų malūnas*, Nr. 185, 1998, p. 3.

[237] Ten pat.

Išvados

Pagrindinės bohemos raiškos prielaidos tarpukario Kaune buvo: a) modernėjančios sostinės aplinka ir miesto infrastruktūros elementai (kavinės, barai ir kt.); b) išryškėjusi idėjinė ir finansinė Kauno miesto visuomenės sluoksnių skirtis ir atsiradusi terpė diskusijoms bei kitokiam gyvenimo būdui; c) išsilavinusių, kūrybingų menininkų, turėjusių ryšių su Europos bohemiška aplinka, kuriuos ribojo negatyvus aukščiausių valstybės pareigūnų požiūris į laisvą saviraišką, koncentracija Kauno mieste. Šių veiksnių įtaka intensyvėjo kartu su Kauno miesto kultūrine, industrine ir kt. raida, o ryškiausia buvo XX a. 4 dešimtmetyje.

Dailės kūriniuose tarpukario Kauno bohemos vaizdinių nedaug. Daugiausiai bohemiškumo apraiškų pastebėta kai kurių menininkų (auto)portretuose, karikatūrose ir šaržuose, kiek mažiau – grupinėse portretinėse kompozicijose. Visuose minėtuose ikonografiniuose šaltiniuose bohemininkai vaizduoti kaip *kitokie*, išskirtiniai asmenys. Toks menininkų vaizdavimo būdas dailėje turėjo įtakos formuojantis šias dienas pasiekusiems stereotipiniams įvaizdžiams apie bohemą kaip paslaptingą, *kitokią*, atokiau nuo visuomenės daugumos besilaikančią žmonių grupę.

Tarpukario Kauno bohemininko įvaizdis nevienalytis. Jis priklausė nuo bohemininkų amžiaus, pareigų, bendravimo su užsienio bohema patirties, pačių menininkų savivokos, siekio būti dėmesio centre ir t. t. Šie veiksniai lėmė bent tris bohemininkų vyrų įvaizdžio tipus: praeities idealizuotojas, dendis (arba puošeiva) ir maištininkas. Praeities idealizuotojas apibrėžiamas kaip romantiškas, nostalgiją praeičiai jaučiantis menininkas. Dendį charakterizuoja jo stilingumas, orumas ir sekimas naujausiomis stiliaus madomis. Maištininkas gali būti apibūdinamas dvejopai – atkreipiant dėmesį į pavienius ryškius aksesuarus (auskaras, išskirtinis, ryškus kaklaraištis, apsiaustas su pelerina) arba netvarkingus, sunešiotus rūbus. Šie tipai tarpukario Kaune dažnai persipindavo.

Moterų aktyvumas tarpukario Kauno bohemiškoje aplinkoje dominuojant vyrams buvo komplikuotas ir negausus, – tai lėmė negausių menininkės įvaizdžio bruožų komplektą. Nustatyta, jog aktyviausiai bohemiškoje aplinkoje besireiškiančios moterys pasižymėjo drąsa, pasitikėjimu savimi, kukliu vyriškėjimu (vyriškos aprangos detalės) arba laisvu bendravimu, koketiškumu, stilingumu.

Bohemiškumo apraiškos viešoje tarpukario Kauno miesto aplinkoje – lankymasis kavinėse, įvairių specifinių gėrimų vartojimo įpročiai, neįprastas, skandalingas elgesys. Nustatyta, jog šiems bohemos gyvensenos elementams Kaune buvo svarbi Suomijos, Lenkijos, Prancūzijos ir kitų Europos šalių bohemos įtaka. Sumišusios su Kauno provincialumu, jos formavo laikinosios sostinės bohemos gyvenimo būdą.

Justina MINELGAITĖ

CHARACTERISTIC OF BOHEMIA IN INTERWAR KAUNAS

Abstract

The lack of scientific view towards bohemia in Lithuania has influenced the origin of various stereotypes and myths, associated with bohemian counterculture. Some of manifestations of artists' lives of temporary capital have already become the part of identity of Kaunas City, reflecting in stereotypic images of bohemian life, inherited from previous generations. The existence and abundance of these images determined the selection of this final paper's subject and the new attitude towards bohemian phenomenon – manifestations of bohemianism in artists' lives are viewed not only as cultural myth, inherited generation after generation, but also as intangible cultural heritage, typical to Kaunas City. The subject of article is the image of Kaunas interwar bohemia, captured in iconographic materials (art works, photographs, caricatures) and in memories of contemporaries. The aim of the paper is to show the attributes of Kaunas bohemia and to describe its peculiarities, while examining memories of contemporaries and art works.

Sudden becoming a state capital, absence of cultural traditions of the city, still often evidencing provincialism, disappointment felt during interwar period, official restraints, communication with foreign bohemian communities determined the fact that the image of Kaunas bohemian was not a smooth one, some types of man image can be seen here: one idealizing the past, a dandy or a smart dresser and a mutineer. The issue of women bohemianism in the context of Lithuania is quite specific. Since society was fairly conservative, and its norms had especially strong influence on women, it was difficult for an artist woman to blend into bohemian male environment; therefore the attributes of an artist woman's image in the bohemian environment have been examined individually. However, it should be noted that the aforementioned division is conditional, and "impurity", mixing together of each excluded type should be considered as one of peculiarities of Kaunas interwar bohemia.

Manifestations of bohemianism in the lives of Kaunas interwar artists showed up through singularities of their life style. The passion of bohemians to gather in cafés, to drink special "bohemian" drinks, and unordinary behaviour – all these are the attributes of the life style of Kaunas bohemian community, similar to the ones of bohemia of other European countries. However, in several cases some original traits were observed in the bohemianism of temporary capital. For example, fairly good financial status gave the bohemians the possibility to meet not only in smaller cafés of Kaunas, but also in luxurious restaurants of this city. The peculiarities of bohemian lifestyle of Kaunas interwar artists in private spaces were showing up during meetings in various locations – from estates to special artists' rooms in their working place.